Газета издается на балкарском языке с 1924 года.

Интернет-версия: zaman.smikbr.ru

2009 жыл 24-чю январь, шабат кюн. № 12 (18113)

Багъасы 3 сомду

КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ ПАРЛАМЕНТИНИ ЭМ ПРАВИТЕЛЬСТВОСУНУ ГАЗЕТИ **ВРЕМЯ** ГАЗЕТА ПАРЛАМЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА КАБАРДИНО-БАЛКАРСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

С.Х. Канукоевге «Къабарты-Малкъар Республиканы халкъыны жумушларын жалчытыуну сыйлы къуллукъчусу» деген атны атауну юсюнден

Къабарты-Малкъар Республиканы Президентини

УКАЗЫ

Халкъны жашау жумушларын жалчытыуда кёп жылланы ахшы ишлегени эмда жетишимле болдургъаны ючюн **КАНУКОЕВ Султан Хасановичге** – «Такси» ачыкъ акционер обществону автоколоннасыны таматасына - «Къабарты-Малкъар Республиканы халкъыны жумушларын жалчытыуну сыйлы къуллукъчусу» деген атны атаргъа.

Къабарты-Малкъар Республиканы Президенти А.КАНОКОВ

Нальчик шахар, 2009 жылда 16-чы январьда, №9-УП

Къабарты-Малкъар Республикада хар адамгъа эмда халкъны баш социальный-демография къауумларына 2008 жылда 4-чю кварталгъа жашау этерге жетерик ачханы бек аз ёлчемин тохташдырыуну юсюнден

Къабарты-Малкъар Республиканы Правительствосуну

БЕГИМИ

«Къабарты-Малкъар Республикада жашау этерге жетерик ачханы бек аз ёлчемини юсюнден» Къабарты-Малкъар Республиканы 2005 жылда 18-чи майда чыгъарылгъан 30-РЗ номерли Законуна тийишлиликде Къабарты-Малкъар Республиканы Правительствосу **бегим этеди**:

Къабарты-Малкъар Республиканы Урунуу эм социальный айныгыу министерствосуну кёргюзтюую бла Къабарты-Малкъар Республикада жашау этерге жетерик ачханы бек аз ёлчемин 2008 жылда 4-чю кварталгъа былай тохташдырыргъа: бир адамгъа тергегенде 3538 сом, ишге жараулугъа 3777 сом, пенсиячылагъа 2797 сом, сабийлеге 3391 сом.

Къабарты-Малкъар Республиканы Правительствосуну Председатели А.ЯРИН

Пленум

Халны тынгылы тинтгендиле

Агропромышленность комплексде ишлегенлени рескому тюнене бардырылгъан VII пленумунда 2008 жылда ишини итоглары чыгъаргъанды, жангы жылгъа борчланы белгилегенди.

Рескому председатели Ч.М.Бесланеев кесини докладында озгъан жылда профсоюзла жууну ишни кыйматлы болуруна, кесини бирлигин эм харкюнлюк ишинде келишиулюкню кючлеугъе айырыкъ эс бургъанларын, аны оноучулары биринчи организацияланы ишлерине дайым кёз-кулакъ болгъанлай, урунуу коллективлени сейирлерин къоруулаугъа къайгъыргъанлай, иш бериучюле бла байламлыкъны кючлеуню мадарларын этгенлей тургъанларын чертип айтханды.

Бюгюнлюкде, аны оюмуна кёре, агропромышленность комплекс къыйматлы ишлер ючюн, мюлк иелени финанс онгларына, алагъа кредитле бериуге башха тюрлю къарамай жарарыкъ тюйюлдюк. Эллилени жашау къолайларын кётюрюр ючюн, аланы жерчиликге, малчылыкъгъа салгъан кыйынларын къайтарыргъа керекди.

- Россейде, - дегенди Чемал Бесланеев, - эл мюлкде ишлегенлени орталыкъ ай хакълары 6528 сом эсе, Къабарты-Малкъарда 4382 сомду. Аны юсюне да агропромышленностъда ишлегенлени уруну болумларына кёп мюлкледе тийишлисича къайгъырылмайды. Артыкъда жаш адамланы элде къалырларына, иш табарларына къайгъыргъан киши жокъду.

Пленумда КъМР-ни эл мюлк министрини заместители А.Б.Хапачев республиканы агропромышленностъда ишлегенлерини 2008 жылда социально-экономика болумларыны юслеринден къыска билдириу бла сёлешгенди.

Жыйылыуда Бахсан районда агропромышленностъда ишлегенлени профсоюзуну райкомуну председатели С.Х.Эльмесов, Черек районну эл мюлк управлениясыны таматасы Улбашланы Хусейни жашы Хасан, Май районда «Красная Нива» эл мюлк предприятияны профкомуну председатели А.Н. Ожегова эм башхала сёлешгендиле. Ала эл мюлкню айныгыуда тюбеген кёп кемчиликлени юслеринден айтхандыла.

Къаралгъан вопрослагъа кёре пленум тийишли бегимле къабыл этгенди.

ТЕММОЛАНЫ Мухадин.

Итогла

Акция бошалмагъанды

Россейни Къызыл жоруну комитетини КъМР-де бёлюмю бу кюнледе былтыры 4-чю кварталында ишини итогларын чыгъаргъанды. Аны таматасы Нина Лысенко билдиргенге кёре, «Помощь перемещённым лицам и социально незащищённым слоям населения в ЮФО» деген программагъа тийишлиликде жандауурлукъ службагъа ишге 10 адам алгъандыла. Ала 349 адамгъа болушлукъ тапдырып тургъандыла.

Андан тышында, «Биринчи болушлукъ» деген программагъа тийишлиликде «Радуга» сабий реабилитация арада эм «Центр охраны труда» деген къырал предприятияда ишлеген 317 адам бла юйретиу иш бардырылгъанды.

Былтыр башланнган «Игилик этерге ашыгъыгъыз» деген акцияны чеклеринде Жангы жылгъа республикалы сабий онкология диспансерде 30 эм ДЦП диагнозлары болгъан 50 сабийге 10 минг сом багъасы болушлукъ этилгенди. Ол тюрлю жандауурлукъ ишле бу кюнледе да бардырыладыла.

ТАППАСХАНЛАНЫ Аминат.

Къабарты-Малкъар Республиканы Президенти А.Б.Каноковну республиканы окъугъан жаш тёлюсюн Россейли студентлени кюню бла

А Л Гъ Ы Ш Л А У У

Багъалы шуёхла!

Сизни Россейли студентлени кюню бла жюрегимден къызыу алгъышлайма. Россей Федерацияны Президентини Указы бла 2005 жылда тохташдырылгъан бу байрамны тарыхы бурун заманладан келеди. Ол Россейни биринчи эртгегили университети - Москвада М.В.Ломоносов атлы къырал университет ачылгъанда башланнганды.

Эки бла жарым ёмюрню ичинде къыралыбызда бийик профессионал билим бериуню тынгылы системасы къуралгъанды. Ол жашауубузда керекли битеу ишле бла байламлы бёлюмлени асламысына специалистле хазырлайды. Быйылгъы жыл а айырмалыды - ол къыралыбызда Жаш тёлюню жылыча белгиленеди. Аны тохташдырыу жаш адамларыбызгъа уллу магъана берилгенине шагъатлыкъ этип къалмай, алагъа жашаугъа кеслерин жарашдыралырча, фахмуларын, хунерлерин башларына, къыралгъа да жараталарына онгла къураргъа кереклисин кёргюзтеди.

Былтыр республиканы студентлери окъууларында, илму-тинтиу, чыгъармачылыкъ ишлеринде, спортда да уллу жетишимле болдургъандыла. Республиканы бийик окъуу юйлерини студентлерини бла аспирантларыны уллу къауууму КъМР-ни Президентини стипендияларына тийишли болгъандыла.

Бизни вузларыбызны студентлери кеслерини билимлери, хунерликлери бла да Къабарты-Малкъаргъа бла саулай Ата журтубузгъа хайыр келтирликлерине бир ишеклигим жокъду. Былай кюн, сизге алгъыш эте, кийик саулукълу болугъуз, окъууда, илму эм чыгъармачылыкъ ишигизде да бийик жетишимлеге жетигиз,жашауубуз къуралсын, дейме!

Татьянаны кюнюне аталгъан материалны 2-чи бетде окъугъуз.

Банк иш

Ахча сакълауну жангы амалы

Сбербанк ахча тутууну амалларын игилендиреди. Озгъан жылны декабрь айындан башлап сомлада процент ставкала кётюрюлгендиле. Быйыл 20-чы январьдан а ахча тутууну кёп тюрлю амаллары энтта да бири къошулгъанды – «Накопительный Сбербанка России». Жангы амал экономика жаны бла тири адамлагъа деп къуралгъанды. Анга кеслерини ахчаларын сакъларгъа сюйгенле эслерин бурулукъдула.

Жанпылыкъны энчиликлерини бла файдалылыгъыны юсюнден биз Россейни сбербанкыны Къабарты-Малкъарда 8631 номерли бёлюмюню управляющийни орунбасары Залина Бейтуганова бла ушакъ этгенбиз.

- Залина Хасановна, ахча тутууну жангы амалыны энди-ге дери болгъанларындан не башхалыгъы барды?

- Анга кёре, адам ахчасын банкга салып, анда бир жылны, жыл бла бир айны, жыл бла жарымны, эки жылны тутаргъа болгъанды. Дагъыда бир энчилиги, баям, клиентге шёндю бек магъаналысы – процент ставкасыды. Биринчиден, ставка ахчаны банкда тургъан заманы бла бирге ёседи, экинчиден а, клиентни счётында ахчаны ёлгеми ёсгени бла бирге. Къысха айтханда, адам банкда не къадар кёп ахчаны, не къадар кёп заманны тутса, процент ставкасы да ёсюп барады.

- Аны юсюнден толуракъ айтсагъыз эди.

- Салынгган ахчаны банкда тургъан заманы ючге юлешиледи. Алай этилсе, ахырында клиент салгъан ахчасына алгъан процентле келишимде кёргюзтюлген бек бийик процент ставкадан уллу болуп да сейирсиндирликди.

- Жангы амалгъа кёре адам къаллай ахчаны тутаргъа боллукъду банкда?

- Сомланы. Биринчи салгъан ахчаны ёлчеми 30 минг сомдан аз болмазгъа керекди. Бирген процентлени хар ай сайын алып туургъа эркинди. Клиент, процентлени алмай банкда къоюп, анда тутхан ахчасына къошуп турса уа, хар айдан процентле ахчаны жаны ёлчемине кёре тёленирикдиле. Алай этилсе, ахырында клиент салгъан ахчасына алгъан процентле келишимде кёргюзтюлген бек бийик процент ставкадан уллу болуп да сейирсиндирликди.

Ахыры 2-чи бетде.

Кулпукъгъа салыу

Дмитрий Нечаев-КъМР-ни Правительствосуну Председателини заместители

КъМР-ни Президентини 2009 жылда 22-чи январьда чыгъарылгъан Указы бла КъМР-ни Правительствосуну Председателини заместителине Дмитрий Нечаев салынгганды.

Дмитрий Александрович Нечаевге 32 жыл болады. Ол Архангельск областны Мезенск районуну Долгощелье элинде ишчи юйюрде туугъанды. Атасы тенгизчиди, анасы бухгалтерди. Этечи бла къарындашы бардыла. 2004 жылгъа дери Мурманскда жашагъанды, бусагъатда Москвада турады. Ингилиз тилни биледи. Юйюрлюдю.

1999 жылда Дмитрий Нечаев Россейни ФСБ-сыны Академиясыны «юриспруденция» бёлюмюн бошагъанды. 2007 жылгъа дери Россейни ФСБ-сыны органларында тюрлю-тюрлю регионлада баш оперативный ишледе къуллукъ этгенди. Бир жылны коммерция организацияда ишлегенди.

Къабарты-Малкъарны Правительствосунда Дмитрий Нечаев информация коммуникацияла, жамауат биргиуле эм жаш тёлюю политика бла байламлы ишлеге оноу этерикди.

КъМР-ни Президентини бла Правительствосуну пресс-службасы.

Жер-жерли власть

Шуёхлукъ эм жарашыулукъ бизге кюч-къарыу береди

Черек районну Жемтала эли 1845 жылда къуралгъанды. Тау элни бюгюнлюкде къаллай жетишимлери бла жарсыулары болгъанларын билир мурат бла биз аны администрациясыны башчысыны орунбасары Султан Кагазежевге тюбеп, ушакъ бардыргъанбыз.

- Султан Билялович, ушагъыбызны аллында элни шёндюгю жашаууна къысха багъа бичсегиз эди.

- Жемталада биогюнлюкде 908 юйюр барды. Таулула, къабартылыла да бирге кёп жылланы шуёхлукъда жашайбыз. Элни тарыхында миллетлени айырыу бла байламлы бир къауугъа, тюйюу болмагъанды.

Къууанып айтырча белгилерибиз: озгъан жылда элде 28 жангы юйюр къуралгъанды, 51 сабий туугъанды. Кёп сабийли 83 юйюрюбюз барды, алада битеу да бирге 332 сабий ёседи.

Жарсыугъа, жюз эм андан да кёп жыллары толгъан къартларыбыз аз къалгъандыла. Сёз ючюн, Налжан Жеруковагъа 100 жылгъа жууукъду, алай ол, жыл санына да къарамай, бек тириди. Уллу Ата журт урушну 4 ветераны барды. Элде ветеранланы Советине башчылыкъ Виктор Матуев этеди.

- Озгъан жылны къаллай жетишимле бла бошагъансыз?

- 2008 жыл элге хайырлы болгъанды дерчады. Баш жетишимибизге элни ичинде 4,5 километр жангы суу быргъыла тартылгъанларын санагъа боллукъду. Энди эллиле ичер суу бла толусунлай жалчытылыннгандыла. Тамакъла микрорайонда суу ызла азлыкъ этгенлери себепли быйыл анда ичерге жарауду суу болгъан шауданны излеу ишле бардырыргъа белгиленеди.

Энтта да бир къууанчлы ишни юсюнден айтырчады: Заречный микрорайонда 2-чи номерли школну жангы окъуу корпусу хайырланылыргъа берилгенди. Аны къууанчлы халда ачылыууна республиканы Президенти Арсен Каноков да къатышхан эди.

Жемталаны ичинде жети кёпюр барды. Озгъан жылда июнь айда жауунланы хатасындан жарауусуз болгъан эдиле да, алагъа да ремонт этилгенди. Дагъыда элни тёбен эм огъары кесеклерин байлагъан кёпюр толусунлай жангыртылгъанды.

Ахыры 2-чи бетде.

Жыйылыу

Реквием эшитилип турлукъду

22-чи январьда Махтаулукъну Ёмюрлюк отуну къатында Нальчик шахарны ветеранларыны совети эм Билим бериу департамент къурап, аслямлы къоруланыу ишни битеуроссей айлыгъы ачылгъанды. Ол 23-чю февральда Абхазияны майданында призывниклени аралырында спартакиада бла бошаллыкъды. Бу акция Россейни Президенти Дмитрий Медведевни башламчылыгъы бла къуралгъанды.

Нальчикни ветеранларыны советини башчысы Абдуллаланы Мустафа биогюнлюкде жаш адамланы патриот халда юйретиуню магъанасы бек уллу болгъанын чертгенди. Ол Ёмюрлюк отну ёчюлтген бетсизлеге айып этгенди, «Горзеленхозгъа» мемориалны алгъын тизгинине келтиргени ючюн жюрек ыразылыгъын билдиргенди.

Энди былайда хар жарым сагъатдан Мухадин Баловну Реквием чыгъармасы эшитилликди. Ол тохтагъанлы жыйырма жыл бола эди. Бу музыка Россейни 27 шахарында Ёмюрлюк отланы къатларында къулакъгъа илинненлей турлукъду.

РОСТО-ДОСААФ»-ны башчысы Юрий Ашинов, Нальчик шахарны Билим бериу департаментини башчысы Тимур Мальбахов, Уллу Ата журт урушха къатышхан Виктор Макаров мамыр жашауну, къыралны къоруулагъанлагъа хурмет этерге кереклисин белгилегендиле. Биогюнлюкде аланы кёбюсю юйлеринден чыгъалмайдыла, саулукълары осалды. Абдуллаланы Мустафа школладан бу къууанчлы ишге келген сабийлеге айланып: «Алгъын ветеранла школлагъа бара эдиле, энди асламысы бек къарысуз болгъандыла. Сиз барыгъыз ала жашагъан юйлеге, болушугъуз къолугъуздан келгенича», - дегенди.

Жыйылыуну ахырында ветеранла, окъуучула да Ёмюрлюк отха гюл къысымла салгъандыла.

БАЙСЫЛАНЫ Марзият.

Сурат авторнуду.

Учуз этмейик ариу тилибизни
2 бет

Кесаматчы, культуролог, алим
3 бет

Дуния огъурлу адамладан къуру тюйюлдю
3 бет

Шуёхлукъ эм жарашыулукъ бизге кюч, къарыу береди

Ахыры. Аллы 1-чи бетдеди.

Жолланы юсюнден айтханда уа, Губжоков атлы орамны 2 километрден асламына, элни администрациясыны аллында майданнга бла 1-чи номерли школну аллына асфальт салыннганды. Жолланы къалгъаны да таплаандырыла турадыла, алагъа зыгъыр себилгенди. КъМР-ни эллерин айныту жаны бла республикалы программагъа тийишлиликде, Ленин атлы баш орамында чыракъла орнатылгъандыла, ала кече узуну жанадыла, ол а элде аманлыкъ ишлени азайтыргъа себеплик этгенди.

Дагъыда Жемтала «Бек иги муниципальный къуралыулукъ» деген конкурсха къатышханын айтыргъа тийишлиди. Озгъан жылда аны район кесегинде хорлагъанбыз, энди уа Черек районну атындан анга республикалы даражада къатышырыкъбыз. Анда алчы болурбуз деп ышанабыз.

- Адамланы иш бла жалчытыу къайда да баш жарсыуладан бириди. Сизде ол жаны бла болум къалайды?

- Элде бир тюрлю предприятие жокъду, терек жарашдырыучу энчи иели цехле болмасала. Школ, администрация, больница дегенча бюджет организацияладан башха ишчи жерле жокъдула. Халкъны иш бла жалчытыу службада эсепде бюгюнлюкде 210 адам турады. Алай ол тарихни азайтыр мурат бла элни администрациясы эл мюлк бла кюреширге сюйгенлерге арендагъа жерле береди. Дагъыда Россельхозбанкны юсю бла 70 юйюрге тувар мал сатып алыргъа 13,5 миллион сом кредит берилгенди. Алай бла башын кечиндирирге сюйген эл мюлк бла кюрешириге амал табады. Жетишмеген жерлеребиз кёпдюле. Алай болгъанлыкъгъа, элден тышына кёчюп кетгенле, башха жерле бла тенглешдиргенде, жокъну ормундадыла.

- Элде жаш тёлю политика къалай къуралгъанды?

- Сабий-жаш тёлю комплексли спорт, музыка школла, маданият юй ишлейдиле. Жаш адамланы кёбюсю окъуудан бош заманларын анда ётдюредиле. Сабий-жаш тёлю комплексли спорт школ 2002 жылда ачылгъан эди. Анда 500-ден аслам сабий спортну 9 тюрлюсюне юйреннедиле. Жети жылны ичинде мында Россейни спортну 13 устасы хазырланнганды.

Маданият юйню мекямы 1984 жылда ишленнгенди, бир жолгъа 400 адам олтурурча жери барды. Анда къуралгъан «Ошхамахо» ансамблибизге 1999 жылда «Халкъ ансамбль» деген сыйлы ат берилгенди. Ол, тюрлю-тюрлю конкурслагъа къатыша, бир ненча саугъагъа тийишли да болгъанды: «Созвездие Эльбруса» бла «Бизни юйюбюз – Кавказ» конкурслада ансамбль биринчи жерге чыкъгъан эди. 2007 жылда уа сабийле Тюркде сабий-фольклор тепсеу фестивальда болгъандыла.

- Администрациягъа адамла асламында къаллай жарсыула бла келиучюдюле?

- Ахча болушлукъ излей дайым да келедиле. Бизде эсепде социальный болушлукъ керек болгъан 660 адам турады. Озгъан жылда аланы жумушларын тамамларгъа 143 минг сом бёлюннгенди. Администрация элни адамларыны жумушларына жангы «Газель» автомашина алгъанды. Къуучны, бушууу болгъан хар ким да аны хакъсыз хайырланыргъа боллукъдула.

Жашау журтла бла жалчытыу программа себеплик этеди. Аны чеклеринде 18 жаш юйюрге жашау болумларын игилендирирге 100-шер минг сомлукъ сертификатла, 5 юйюрге уа жашау журт ишлерге субсидияла берилгендиле. Дагъыда Чернобыльни ветеранларына болушлукъ этиу программагъа кёре, Зубер Уриев бла Заур Азимеговгъа экишер миллиондан аслам сом берилгенди, бу ахчагъа ала элде жашау журтла алгъандыла.

- Быйылгъа къаллай муратларыгъыз бардыла?

- Элибизде сабий садыбыз жокъду, балаланы Огъары Жемталагъа элтирге тюшеди. Аны эсге алып, быйыл садикни хайырланыргъа берирге дейбиз. Элни ара орамына канализация ётдюрюрге план барды. Дагъыда Губжоков атлы орамда 2 километр тенгли жерде асфальт салыргъа, элни огъары жанында хауа кёпюрге, дагъыда спорт залгъа ремонт этерге белгиленеди. Алайды да, алыкъа этер ишибиз бек кёпдю, аз-аз аланы тамамлай барырбыз деп умут этебиз.

ТИКАЛАНЫ Фатима.

Соруу

Сиз Татьянаны кюнюн белгилеймисиз?

Кёп жылланы Татьянаны, башхача айтханда, студентлени кюню эрттеден келген тёре бла 25-чи январьда белгиленеди. Ол кюнюнге студентле экзаменлерин берип бошап, солууларын башлайдыла эм аны жарыкъ байрам бла белгилейдиле. Тёрт жыл мындан алгъа уа РФ-ни алгъыннгы Президенти Владимир Путин, анга официальный даражда берип, Россейни студентлерини кюнюча белгилерге деген указ окъуна чыгъаргъан эди.

Христиан динде бу кюнню дагъыда бир магъанасы барды. Таурухха кёре, Татьяна 3-чю ёмюрде Римде жашагъанды. Ата-анасы аны ахшы жорукълагъа кёре ёсдюргендиле, юйретгендиле.

Артда христиан динни тутханланы ызларындан тюшюу башланнганда уа, Татьяна да ёлтюредиле. Килиса уа ол тишириуну шыйыхланы санына къошханды. 1755 жылда 25-чи январьда патчах Елизавета Петровна Москваны университетин къурауну юсюнден бегим чыгъаргъан эди, Татьянаны уа аны жакъчысынча белгилегенди.

Бу байрамны бизни республиканы студент тёлюсю да белгилейди. Сёз ючюн, КъМКъУ-да ол тёреге айланнганды. Алайды да, баш кюн анда Татьяна атны жюрютген студентканы араларында жыл сайын бардырылыучу конкурс боллукъду.

Аны бла байламлы биз республиканы окъуу юйлерини бир къауум студентлерине: «Ол кюнюнге сиз къалай тюбейсиз эм аны байрамча белгилеймисиз?» - деген соруу бергенбиз.

ЖАНГОРАЗЛАНЫ Марат,
КъМКъУ-ну 3-чю курсуну студенти:

- Сессиялагъа юйреннгенме. Бу жол бек къыйынладан бири эди десем, ётюрюк боллукъ тюйюлдю. Бир экзаменим канкулладан сора берирге окъуна къалгъанды. Анга солуу кюнлеримде тынгылы хазырланыргъа керек боллукъду.

Аны себепли байрамлыбызгъа да аламат халда тюбемейме. Хар затны да бирча тынгылы бошасам иги эди, алай не этериксе... Экзаменлерим толу бералгъанланы уа жюрекден алгъышлайма.

ГЕККИЛАНЫ Фатима,
Къабарты-Малкъар къырал эл мюлк академияны 1-чи курсуну студенткасы:

- Бу мени биринчи сессиямды. Экзаменлерими бир къауумун «автомат» бла бералгъанма. Къалгъан ючюсюнден да иги белгиле алгъанма. Кертисин айтханда, къыйын эди. Ол юйренмегенден болур. Мындан арысында окъууну кезиуюнде бираз тирирек кюрешсем, тынчыракъ ётерле сессияла деп, оюмум алайды.

Татьянаны кюню уа студентлени байрамы болгъанын кёп болмай билгенбиз да, бир ненча тенгим бла белгилерге оноулашханбыз. Бир бирибизни кёрмей эки ыйыкъ чакълы турлукъбуз да, сессибыз бошалгъан кюн эсибизде къалса сюебиз.

БЁЗЮЛАНЫ Алим,
информация технологияланы эм экономика колледжни 2-чи курсуну окъуучусу:

- Экзаменлерибиз кёп болгъандыла. Кертисин айтханда, барысын да орталыкъ бергенме. Ишлеген, окъугъан да этерге тюшгени себепли иги хазырланалмагъанма. Студент байрамыбызны уа былтыр белгилеген эдик, быйыл а аллай онгум боллукъ тюйюлдю. Ол кюнню ишде ётдюрлюкме.

КЪАЛАБЕКЛАНЫ Наталья, КъМКъУ-ну экономика факультетини 4-чю курсуну студенткасы:

- Сессияны бек ахшы бошагъанма. Мен экзаменлерими къыйналмай берирча, биринчи курсдан окъуна иги окъургъа кюрешгенме. Тюнене ахыр экзаменим эди. Кертисин айтсам, бираз арыгъанма да, анга артыкъ бек хазырланмагъанма. Болсада сунмай тургъанлай беш алгъанма.

Татьянаны кюнюню юсюнден айтханда уа, мен аны белгилеймеме. Манга ол кюнню башхаладан энчилиги жокъду.

АНАЛАНЫ Диана,
КъМКъУ-ну дизайн колледжини 3-чю курсуну студенткасы:

- Кертисин айтсам, бу сессиям тынч тюйюл эди. Болсада экзаменлени битеу бергенме. Анга бек къуанама, алай бошалыргъа да жарамайды. Къарап-къарагъынчы кезиулю сессия жетерикди.

Татьянаны кюнюнде уа мени атым Татьяна болмагъанына сокъуранама. Нек дегенде ол кюн Татьяналагъа энчи эс буралыла, саугъалайдыла, алгъышлайдыла. Сен а тууралларындан къарап къаласа.

ЭКОЛОГИЯ

Табийгъатха заран келтирмез ючюн

Россей Федерацияны Правительствосу энчи марда актла ны къабыл кёрген нефть эм андан этилген затланы табийгъатха заран салыулары бла байламлыды. Сёз ючюн, жыл сайын Юг федеральный округда аллай 5 минг ден артыкъ авария болады. Аладан бир 5-6-сы уллу ырысхы къоранчла эм экология къыйынлыкъла туудурадыла.

Аллай осал болумланы кетерирге къутхарыучуланы кьоллларындан келмейди. Нек дегенде энчи техника бла оборудование керекдиле. Бизни республикада уа ала жокъдула. Аны себепли аллай аварияланы боллукъларыны бла къалай лыкъларыны прогнозларын этиу бизде бек магъаналы вопросладан бири болгъанлай къалады.

Бюгюнлюкде аны тап къурау бла байламлы планланы жарашдырыу жаны бла иш бардырылады. Праволу база толусунлай хазырды. Саулай республикада эсепге 182 объект алыныпды. Тинтиулe кёргюзтгеннге кёре, аланы жаланда 37 процентини бардыла аллай аварияланы кетериу жаны бла планлары.

РФ-ни МЧС-ини КъМР-де Баш управлениесы ол вопрос бла байламлы муниципальный къуралыуланы таматалары бла да ишлейди. Аллай планы болмагъан объектге МЧС-ни ол вопросла бла кюрешген специалисти административ правогъа бузукълукъ этилгенини юсюнден протокол жазаргъа борчлуду.

Кантемир ДАВЫДОВ,
РФ-ни МЧС-ини КъМР-де Баш управлениясыны пресс-службасыны таматасы.

Ахча сакълауну жангы амалы

Ахыры. Аллы 1-чи бетдеди.

Андан кёп салама дегеннге тыйгъыч жокъду. Счётуна сюйген заманында къошаргъа эркинди. Алай аны ахча бла келтирип берсе банкга, къошхан ахчасыны ёлчеми бир минг сомдан аз болуп жарамайды. Счётундан банкны счётуна ётдюрсе уа анга да къаралмайды.

- Башха затланы юслериннден айтмасакъ да, счёт ачар ючюн, биринчи салынырга керек ахчаны ёлчеми алай аз тюйюлдю. Жангы амалны республикада жашагъан кёп адам хайырланалырмы?

- Ол амал иги файда тюшюрген гражданлагъа, эндиге дери ышанып банкда ахчаларын тутмагъанлагъа деп къуралгъанды. Бизни республикада аллайла аз болмагъанларына ишексизме. Бюгюнлюкде аланы иги онглары барды. Аны себепли барысын да Сбербанкга чакъырабыз!

- Залина Хасановна, жашауда аз тюрлю зат болмайды. Бюгюнлюкде адамны бош ахчасы барды дейик, тамбла уа, билмей тургъанлай, бир тюрлю жумуш чыгъып да къалады...

- Керти айтасыз. «Накопительный Сбербанка России» ахча тутуу амалны хайырланнган адам, сюйген заманында, бир тюрлю чырмаусуз, салгъан ахчасын процентлери бла бирге алыргъа боллукъду. Ахчаны банкда къаллай бир заманны тургъанына кёре, процентле да берилликдиле.

Анзор БОГАТЫРЁВ,
Россейни Сбербанкыны Къабарты-Малкъарда бёлюмюню пресс-службасы.

ТАУНУ КЮЧЮ

Элбрус вулканны тийресинде жылыу электростанцияланы къурулушлары белгиленнгенди

Аллай предложенияны Къабарты-Малкъарны алимлери бергендиле. Аланы тинтиулерине кёре, Европаны эм бийик тауунда вулканны геотермальный кючю хайырланылса, республика кесине керекли электрокючню 20-30 процентин компенсация халда табаргъа боллукъду.

Шимал Кавказны алимлери Элбрус магматика структурала рында эм вулкан къурулушунда жылыу энергияны къаллай бир къалгъанын тергеп чыкъгъандыла эм быллай оюмгъа келгендиле: аланы кючлери геотермальный жылыу эм электрокюч чыгъарлыкъ бек уллу системаны тынгылы ишлеуюн жалчыталлыкъды. Геожылыу станцияланы эм геоэлектростанцияланы къалайлада ишлерге боллугъун кёргюзтген шартланы эм тарихлени базаларь жарашдырылгъанды. Ол жаны бла тинтиулени хайырларындан тюшерик файда 150-200 миллион сомла бла тергеледи.

-Жер тюбюнде циркуляция система тап хайырланылса, Нальчикча шахарны жылыу эм электрокюч бла 100 жылны ичинде толусунлай жалчытып турургъа боллукъду,-дейди Къабарты-Малкъар къырал университетни къыйын ишле жаны бла кафедрасыны таматасы профессор Александр Шевченко.

КъМР-ни геотермальный байлыкълары, вулканны жылыу жер-жерли жылыу энергетика системаланы къурарга кёп тюрлю онгла бередиле. Бинарный электрокюч станцияла аслам санда ишленселе уа, жаланда жылыу эм электрокюч бла жалчытыучу жер-жерли системаланы къурагъа угъай, кёп тюрлю экономика, социальный эм илму-техника проблемаланы, экологиягъа заран келтирмей, тамамларгъа да онг берликдиле.

Республикада тау курортлагъа керекли инфраструктураны хазырларгъа белгиленнгенди – жолла, канализация система, электрокюч баргъан ызла ишлениркдиле. Ол тюрлю ишлени тамамларгъа себеплик этерик электро эм жылыу кючлени тёбенледе тюз жерледен келтиргенден эсе, Минги тауну вулканны геотермальный жылыу эм электрокюч берлик онгларын хайырланыу кёп ырысхыны аяргъа себеплик этерикди. Термальный кючню кёп тюрлю башха объектлени - къонакъ юйлени, онон араланы, жамауат аш-азыкъ комплекслени - ишлей турур да уллу файдасы боллукъду.

КъМР-ни Промышленность, отлукъ-энергетика комплекс эм Жашау журт-коммунальный мюлк министерствосу бу жаны бла илму излемлеге уллу эс бургъанды. Алимлени тинтиулери тохташдыргъан шартла республикада ГеоТЭЦ-лени къурулушларыны планларын жарашдыра туруп хайырланыладыла. «Российская газетаны» корреспондентине министерствода билдиргенлеринча, Къабарты-Малкъарны кеси чыгъаргъан электрокючю азлыкъ этеди: республика кесине керекли электричествону 70 процентин рынокдан сатып алады.

КъМР-де уа алыкъа электрокючню асламысында черекледе алгъыннгы станцияланы жангыдан къурап аладыла. Былайда уа сёз жаланда гитче энергетиканы юсюнден барады. Кавказ республикаланы барысындача, Къабарты-Малкъарда да энергияны тау черекледен алыргъа кёлленипдиле. Республикада хар бирини гидроэнергетика потенциалары 72-ден 430 мегаваттха дери жетген 8 черек барды.

Алексей БИРЮКОВ.
«Российская газетаны» 2009 жылда 20-чы январьда чыкъгъан номеринден.

Магъаналы ушакъ

Бечелланы Сакинат Шарафиевна Нальчик шахарны билим бериу департаментини методистиди. Ол малкъар тилден бла литературадан окъутхан устазланы ишлерине къарайды, анга салыннган борчланы айыпсыз толтурады. Болдургъан жетишимлери ючюн ол КъМР-ни Билим бериу эм илму министерствосу, Нальчик шахарны администрациясыны, билим бериу департаментни сыйлы грамоталары бла саугъаланнганды.

Учуз этмейик ариу тилибизни

- Сабийлени малкъар тилни бла литератураны окъургъа итиниулери бармыды?

- Шёндюгю сабийле телевидениядан, Интернетден кёп затха юйренедиле, неден да хапарлары алгъыннгы кёбюрекди. Анга кёре, жашаугъа къарамлары да башхаракъды. Ала устазны къарыусузлугъун терк окъуна эслеп къоядыла. Сороу берип, аны билимине ишекли эселе, апчытып, уялтыргъа окъуна боллукъдула. Ол себепден иги хазырланмай барып, дерсни тынгылы берир амал жокъду. Хар жердеча, окъургъа сюйгенле, сюймегенле да бардыла.

- Бусагъатда жаш тёлю кесини ана тилинде сёлеширге излемейди. Сиз аны сылтауун неден кёресиз?

- Энди шахар школланы алып къарасакъ, жарсыугъа, сабийле кёбюсюнде орусча сёлешедиле. Сёз ючюн, мен шахарда жашагъанлы 20 жылдан атлагъанды. Ол заманны ичинде бир тауну къоншум болмагъанды. Мен сау кюн ишде, балала да школдан келгенден сора арбазда орус тилде сёлешип ойнагъандыла.

Сабий а эшитгенин айтады, кёргенин этеди. Ол кемчиликни тюзетмей, ухкара къоюп, шахардагъыла ана бла атачыгъан сунама. Ёз тилинде юйреналмай къалады деп къайгъырып, ата бла ана иш этип, сёлешип турсала, сабий тюзеликди. Кеслери алларына бошланып къалсала, орус тилге кёчюп, таулу тилни бырнак этерикдиле.

Шахарда жашагъан таулу юйорледе ёсгенлени сабийлени араларында ана тилни дерслерине жюрюмегенле да бардыла. Бусагъатда орус тилли сабийлени малкъар тилге юйретген адет барды. Бир - бир атала бла анала, балаларына тынчлыкъны излеп, малкъарлыланы классларына къатышдырмай, орус тиллиге къошуп, женгил программа бла юйретедиле. Мындан ары да ол жол бла барсакъ, бир бёлек заманнан тилибиз жокъгъа чыгъарыллыкъды.

Жарсыугъа, ишине ухкара къарагъан педагогла да тюбейдиле. Бир насыпха, ала аздыла. Шахар школлада малкъар тилни устазларыны кёбюсю ишлерин сюйюп, жюреклери бла берилип ишлейдиле.

- Ана тилден окъуу китапла бек къарыусуздула деген сёзлени кёп эшитебиз. Аны юсюнден не айтыргъа боллукъсуз?

- Шахар школлада окъугъанлагъа энчи китапла керекди деген сёз айтылгъанлы он жыл болады. Нек дегенде шахардагъыла элде жашагъан сабийледен эсе ол тилде биледингем белгилерин. Дерсни барына да бир китапдан берсенг, ала ангылалмазгъа боллукъдула.

Бусагъатда башланнган класслагъа малкъар тилден жангы китапла чыгъара турадыла. Аланы ичинде жазылгъанлары иги жанына тюрленип, тынч ангылап, сюйюп кюреширча болгъанды. Алай жангы китапла чыкъгъанлыкъгъа, программаны эскилей турады.

- Сабийлени малкъар тилге сейирлерин кётюрюр ючюн, къаллай жангы амалла кийириледиле?

- Тюрлю - тюрлю оюнла, эришиуле, бардырыладыла. Шёндюгю ачыкъ дерследе жангы амалла бла хайырланмай берилген дерс дерсге саналмайды. Конкурслада устазла интерактив доска, компьютер, Интернет бла хайырланадыла. Департамент да кесини жанындан конкурсла, литература ингириле, ана тилге жоралланнган бирайлыкъла бардырады. Сабийле, дерсни программасын билип къоймай, халкъыбызны тарыхына, адетине, тёресине юйренедиле.

Шахар школлада малкъар тилни окъутхан 130 устаз барды. Аланы кёбюсю хар затха да къайгъыргъан, жетишимлери да болгъан, бийик билимли адамладыла. Бир къауумун энчи айтыргъа сюеме. Ала быладыла: Сотталаны Лидия (20-чы школ), Жанатайланы Аслижан (23-чю школ), Гелястанланы Людмила (27-чи школ), Насталаны Сафият (6-чы школ), Къонакъланы Любовь (1-чи школ), Кючмезланы Сакинат (9-чу школ).

- Бусагъатда башланнган класслада дерслени малкъар тилде берген система кийирилe турады, сизни оюмугъузгъа кёре, аны хайыры боллукъмуду?

- Анга тюрлю - тюрлю оюмла бардыла. Сёз ючюн, элде ёсген сабий биринчи классха барса, орус тилни анга ангылатмагъан игиди. Ол себепден хар зат да аны акъылына жетишмезге боллукъду. Жангы затны жангы тилде ангылагъан тынч болмаз. Бу эксперименттни мен игиге санайма, жашау а кёргюзтюр.

- Сизни ишигизде неге жарсыргъа тюшеди?

- Кёп атла бла анала тилибизге ухкара къарагъанлары, аны жашаугъа керекине санамагъанлары мени бек жарсытады. Аланы ол къарамларын сабий бек терк сезип къояды. «Аны къой да, муну алгъаракъ эт»,- деп, учузуракъ этселе малкъар тилден дерслени, сабий аны этмей къоярча да базынады, манга муну юсюн урулуурукъ болмазла деп.

Андан башланадыла, 9-чу - 11-чи класслагъа жетгенде уа, экзаменде бек къыйналгъан окъуучугъа: «Бу сабий башха дерслени «бешлеге» биледи, сора кеси дерсимде таулу жашны къалай апчытайым?»- деп, «бешни» кёкден алып салгъан устазлагъа да тюбейдиле. Аны бла ала берген дерслерин учуз этедиле. Ол а тилибизин айныуна заран келтиреди.

- Шахарда окъугъан сабийлени къылыкълары элдегиледен эсе осалдыла деген оюм жюрюйдю. Сиз аланы араларында ол затны эслеймисиз?

- Шахар школда сабийле бек осалдыла, деп айталлыкъ тюйюлме. Юйлеринде юйретгенлерине кёре, игиси, аманы да барды. Манга терк-терк **15**-чи бла **16**-чы школлагъа барыргъа тюшеди, ала Акъ-Суу бла Хасанияда орналыпдыла. Ол школлагъа кирген заманымда, сабийле аллым бла саламлашмай озмагъанлары мени бек къуандырады. Сора мында окъугъанла игирекми болурла деп айтырыгъым келеди.

ЭЛЕККУЛАНЫ Хасан.

БРИФИНГ

Ауузачыкъ аманлыкъчыгъа себепди

Бу кюнледе КъМР-де Ич ишлени министрини биринчи орунбасары, криминал милицияны таматасы милицияны полковниги Наурби Жамборов республиканы асламлы информация органларыны келечилери бла брифинг бардыргъанды. Анда сёз Къабарты-Малкъарда криминал болум не халда болгъаныны юсюнден баргъанды.

Наурби Борисович озгъан жыл ич ишлени органларына къыйын болгъанын айырып айтханды. 2007 жыл бла тенглешдиргенде, осал ишлени саны ёсгенди. Аманлыкъчыланы къолларындан милицияны 20-дан артыкъ къуллукъчусу жоюлгъанды. «Ол а артыкълада криминал милицияда къуллукъ этгенледен мурдарлыкъгъа, адамны саулугъуна заран келтиргенлеге, жаныны къоркъуу салгъанлагъа къажау кюрешни бютюнда къаты бардырыуну излегенди.

Аны адаллыгъын ангылап, КъМР-де Ич ишлени министерствосуну энчи оссатывe, кечекюн демей, республикада мамырлыкъ, ырахатлыкъ болурына уллу къыйын салгъанды. Мен бюгюн бизни къуллукъчуларыбызны жангы бири кесин борчун толтурургъа уллу кёллю болмагъанды деп айталлыкъма», - дегенди Н. Жамборов.

Андан ары сёзюнде ол республикада излеуде жангыз бир аманлыкъчы бар эсе да, ол мамыр жашаугъа къоркъуу салады, деп чертгенди. «Аны себепли милиция аланы излерге, табаргъа, терсликлерине жоукъдурургъа уллу къыйын салады. Аны хайырындан агъачлада, таулада бугъуп айланнганланы жашырын жерлерин тапханбыз, бир къауум боевиклени ёлтюргенбиз.

Аланы биринде уа аманлыкъчыланы къолларындан жоюлгъан Анатолий Кяровну кёрою табылгъанды. Боевикле бугъуп тургъан жерледе кёп сауутла асыралгъан жерле тохташдырылгъандыла. Алада автоматла, ушкокла, керохла, гранатла, чачдырылыучу затла букъдурулгъандыла. Патронланы кёплюгюн а айтхан окъуна этме», - дегенди.

Битеулю аманлыкъчылыкъны юсюнден сёз баргъанда, министрни орунбасары быллай шартла келтиргенди: озгъан жылда 8790 законну бузуу этилгенди, уллу эм бек уллу аманлыкъчылыкъ 9,6 процентге кёп болгъанды. Аманлыкъ ишлени ачыкълау жаны бла бардырылгъан ишле жылны узунуна не аз да сел болмайдыла. Аны хайырындан былтыр алгъадан окъуна ачыкъланмай тургъан ишледен 150-си ачыкъланнганды. Сёз ючюн, Зольск РОВД сау жети жылны излеуде болгъан аманлыкъчыны тапханды, тутханды.

Полковник республикада урлау, тонау дегенча аманлыкъ ишле кёп болуп баргъанларын да чертгенди. Сёз ючюн, фатарла тонау 2007 жылдан эсе былтыр кёп болгъанды. Малла урлау кёп жылладан бери да республиканы жамауатын тынгысыз этип тургъаны белгилей, ол жаны бла да иш хазна иги жанына тюрленмегенин эсге салгъанды. Автомашиналаны сюрюп кетиу жылдан-жылгъа кёп болуп баргъаны да милицияны тынгысыз этгенлей турады.

Ол тюрлю аманлыкъланы асламысы уа адамланы мюлклерине, ырысхыларына сакъ болмагъанларындады. «Малларын, къарар адам болмагъанлай, отларгъа жиберип къоядыла. Юйлерини эшиклерин, терезелерин бегитирге уллу кёллюле алыкъа аз тюйюлдюле. Автомашиналарын орамгъа салып, эшиклерин киритлерин этмегенлени марап айланнганла аз тюйюлдюле. Аны себепли хар ким, ишни битеу милицияны юсюне атын къоймагъанлай, кеси мюлкюне сакъ болса, уручу аманлыкъчыланы жолларын кесерге тынчыракъ боллукъду» -, дегенди Наурби Борисович.

Бюгюнлюкде, ол билдиргеннге кёре, республикада 35 боевик излениди. Аладан 23 федеральный, 13 халкъла аралы излеудедиле. Аладан жангыз бири болуп да криминал милицияны къуллукъчуларына, саулай жамауатха да тынчлыкъ жокъду. Аны себепли ич ишлени органлары, халкъ да биригип, ама ниыкъчыланы хар тюрлюсюне къажау кюреширге керекди.

Ахырында Н.Б. Жамборов журналистлени соруула рына жууапла бергенди.

ЛУКЪМАНулу М.

МАЛКЪАРЛЫЛА ТУУГЪАН ЖЕРЛЕРИНДЕН ЗОР БЛА КЁЧЮРЮЛГЕНЛИ 65-ЖЫЛЛЫГЪЫНА

Дуния огъурлу адамладан къуру тюйюлдю

Жыйылыу

1948 жыл бара эди. Кюнлени биринде немецлиле, чеченлиле, ингушлула эм бир ненча малкъарлы юйюр жашагъан Таволжан посёлкагъа район арадан комендатураны къуллукъчулары келдиле. Кёчгюнчюлени юйюрлеринден бирер адамны Культура юйню кино болуучу залына жыйдыла. Ала, кеслерине бир жумушакълыкъ этилген, эркин солургъа онг берген хапар эшитебиз деп, къууанч кёллю болуп, олтурадыла. Алай, жарсыугъа, районну комендантланы бирдирию ахшы къууумлу болуп жыйылгъанланы мудах этди. Капитан Бирюков энчи кёчгюнчюле жашагъан жерлеринде жангы жорукълагъа кёре кеслерин къалай жюрютюрге керек болгъанларын айтып, ала бери ёмюрден ахыргъа жиберилгенлерин эсгертди.

Кёчгюнчюлеге деп жазылгъан жангы жорукъла ары дери да тузакълыкъда тургъан харипленни бютюнда таргъа тыйгъанларын, эркинликлерин ахыры бла да сыйыргъанларын эшитгенле арыу болдула. «Репрессиялагъа тюшген халкъланы келечилери, - деди комендант, - властьны тюрлю-тюрлю структураларында, ол санда право сакълауну органларында да, жууаплы къуллукълада ишлерге онглары жокъду. Комендантдан эркинлик болмай, районну ичинде жашагъан жериниден башха элге баргъан бёш сутхагъа тутуллукъду. Районданн тышына чыкъгъангъа жыйырма жылны тюрмеде турургъа сюд этилликди...»

Залдагъыла, тиллери тутулгъанча, шум болдула. Бир киши аузундан сёз чыгъармады. «Барыгъыз да ангыладыгъызмы? - деп сорду Бирюков. «Мында айтылгъан затла – законду, законнга уа бузукълукъ этерге жарарыкъ тюйюлдю», - деп къошду.

- Сорлугъу болгъан бармыды?, - деди комендант, олтургъанлагъа къарап. Бары да тынгылауну басыпдыла. Жаланда биреулен – жыл саны келген немецли – ёрге турул: «Мени сорлугъум жокъду, хар затны да ангылагъанма, болсада былай предложениям барды: «Сиз билдиргенча мадарла эте кюрешмей, энчи кёчгюнчюлеге концлагерь къурап, барысын да ары жыйып, тёгерегине шинжили буруу бла бегитип, бийик вольтлу ток жиберселе иги тюйюлмюдю...»

Немецлини аузуна ургъанча этдиле да, андан бир киши да сёз айтыргъа базынмады. Не этерик эдиле насыпсызла, кетдиле юйлерине, къачан эсе да бирде алагъа жарыкъ кюн келлигине ийнанылуукъларын ахырда да тас этип.

Власть тохташдыргъан жорукълагъа кёре жашаргъа кюрешебиз. Бизни юйюрюбюзню юсюнден айтханда, къоншу элледе жууукъларыбыз неда танышларыбыз жокъ эдиле да, посёлкадан тышына чыкъмайбыз. Чеченлиле бла ингушлула артыкъ бек бойсунмай эдиле ол законсуз законнга. Жюрюй эдиле башха элледе жууукъларын жокъларгъа, беш суткагъа олтурулукъларын эслерине да алмай.

Мени бир ингушлу шуёхум бар эди, Бозиев Ахмед деп. Бир чыгайлы, жуууш жаш. «Сен ингушлугъа ушамайса, малкъарлы тамырларынг бардыла, тукъумнг да айтып турады», - десем, кюлюр эди, чыммакъ тишлерин ачып. Ахмед манга Москвагъа барыргъа умут этгенин билдирди.

- Ненг къалгъанды анда, жыйырма жыл берликлерин унутханмы этгенсе, - дедим.

- Ёлтюрген окъуна этселе да, бармай къаллыкъ тюйюлме. Кёчгюнчюлеге этилген артыкълыкъны, зорлукъну, бизни тёзюп болмазча жашау халыбызны юслеринден тарыгъыу къагъыт жазып, хазыр этгенме. Кремльге тапдырыргъа кюреширикме.

- Биринчиден, Москвада сенден, менден да иги билгенле энчи кёчгюнчюле къалай болумлада жашагъанларын. Экинчиден, сен ара шахаргъа жеталлыкъ тюйюлсе. Жерингде тур, жангылма.

Къой, барма деп не бек кюрешдим эсе да, Ахмедни тыялмадым. Хо, бир да, аман жибермеги эдиле аны Москвагъа, бир элден бир элге баргъа окъуна эркинлик берилмеген заманда. Ахмедни Къазахстанны жеринден чыкъгъынчы окъуна, поездден тюшюрюп, жыйырма жылгъа узакъ Сибирьге ашыргъандыла. Андан арысында хапарым болмагъанды аны юсюнден.

Къол аязыма къарап...

Мен а, энчи кёчгюнчюлеге тохташдырылгъан къаты жорукълагъа бой салып, тынч ишлеп турама, посёлкадан тышына бир атлам этмейме. «Пищевик» деген футбол командада ойнайма. Алай башха районланы командалары бла эришиулеге мени элтмейдиле. Комендант Московченко, хар жол сайын аллыбызгъа чыгъып, мени машинадан тюшюрюп къояды...

Биргеме ишлеген жолдашларым – Василий Гончаренко, Владимир Ковалев, Иван Верига эм Василий Корчагин мени бла шуёхлукъ жюрютюрге ийлыкъсынмагъанларына къуанама. Ала манга къыры да энчи кёчгюнчюлеча къарамагъандыла. Манга жууап къайтаргъан жаланда бирев бар эди – Коновалов деп. Ол болушлукъчум эди, алай айтханымы этерге унамай эди. Абери айтсам: «Мен болгъан жерлени сен картада да кёрмегенсе». Алай нек дегенин артда билген эдим. Уруш башланнган жыл ол «ЧТЗ» тракторда прицепщик болуп ишлегенди. Бир жол, жер сюре туруп, трактор, мотору ёчюлюп, баразада тохтагъанды. Тракторчу къыз, моторгъа от алдырыргъа ломик бла маховикни бура тургъанлай, темир къолундан чартлап, мангылайына тийгенди. Эси ауп тургъан къызгъа артыкълыкъ этгени ючюн Коноваловха он жыл бергендиле. Ким биледи, уруша бармаз ючюн этген эсе да алай...

Бир жол кечеги сменде, нек эсе да, мындан беш жыл алгъа Павлодарга базарда болгъан бир иш эсиме тюшдю. Чыганлы тишиуру, мени къолумдан тутуп, къол аязыма къарап, бир затла айтып башлады. Мен анга, юч сом да берип: «Къолуму жибер, не боллугъун билирге сюймейме, болгъанын а кесим да билеме», - дедим. Алай ол мени къолуму бошларгъа унамады. Къол аязымда «жазылгъанын окъуп», айтды: «Сен юч кере да тапсыз ишлеге тюшериксе, аланы хар бири сени казна юйге келтирирге боллукъду. Насыпха, ахшы адамланы болушлукъларлары бла сен аладан хатасыз къутуллукъса...»

Мен къаллай тапсыз ишлеге тюбегеними эсиме тюшюреме. Биринчи кере, колхозда сенокосилкада ишлегенлей, аны чалгъысы бла атны арт аякъларын кесдиргенме. Сёзсюз, манга атны багъасын тёлетирик эдиле. Мени уа хуржунумда къара капегим да жокъ. Бригадир Фризен, ауур адам, сенокосилканы тохтатыучу педальны кеси аягъы бла басып кёрдю, алай аны жеринден тепдиралмады. Жау сюртюлмеген керекле (не солидол, не мазут табылмай эдиле) къурушуп къалгъан эдиле. Фризен, атны къазахлылагъа сатып, багъасын тёледи. Менде терслик болмагъанын да ангылатды колхозну оноуучуларына.

Экинчи тапсыз иш 1946 жылда 31-чи мартда болгъан эди. Заготзерндан урлукълукъ будай келтирирге ат чана бла баргъан эдим. Ёзенлени алыкъа къар басып эди. Андан къайтыргъа, кюн къыздырып, къарап-къарагъынчы къар эрип, дуния суу болду. Жолну батыу жерлери кёллеге айланды.

Атла, къара жерде чананы тарталмай, жыгъылып къаладыла асыры къарыусуздан. Алагъа къобаргъа болуша, чананы да артындан тюртюрге кюреше, юсюм-башым жибиди. Ююкларым да суудан толдула. Ингир аласы болгъанлай, сууукъ уруп, къиммеприм бузладыла. Аны юсюне да, кюн батханлай, кёзлеримден тохтадым. Бир зат да кёрмейме.

Аллай кёз ауруу (куриная слепота) болгъанын артда билген эдим. Атланы, урлукълукъ будайгъа бошлап, кесим да юшюп къалмайым деп, кече узуну ары-бери жюрюп турдум. Мирзеуню базманда тартып кёрген ерлеринде, къагъытда кёргюзтюлгенинден жыйырма килограммгъа кем болду. Атла ашагъанларын айтханымы эшитирге да сюймедиле.

Баям, урлагъан этгенсе деп, ишекли болгъан болур эдиле. Ол заманлада уа килограмм ючюн окъуна бир ненча жылгъа олтурургъа боллукъ эди. Алай бу жол да насыбым тутду. Экинчи бригаданы бригадири Нейфельд къоруулады мени. «Жаш кече узуну бузлагъан кийимлери бла ёзенде къалып, юшюрге аздан къалгъанды, атла будайны ашайдыла деп, ол тюйюл эди аны къайгъысы», - деген эди. Нейфельд Нальчикден кёчюрюлген немецлиледен эди.

Энди ючюнчю тапсыз иш къачан боллугъун сакълайма. Чыганлы тишиуруну айтханы эки кере тюз болгъаны мени тынгысыз этгенлей турады. Къайгъылы сагъышланы башымдан атаргъа кюрешеме, алай болалмайма. Ала дагъыда къайтып келедиле башыма. Ишиме бек сакъма. Туз жуудургъан установканы механизмлерине баллардан алгъа тынгылы къарайма.

Алай мени сменимде ахыры да эсиме келмезлик авария болду. Тузну тирменнге жиберген элеваторну валы сынып, битеу предприятияны иши тохтады. Баш инженер Ланге, механик Скляров, механик Крутоус да аварияны неден болгъаны сылтауун излеедиле. Ол авариядан тюшген заранны мени бойнума салсала, жашагъан къадарымда да тёлеяллыкъ тюйюл эдим. Насыпха, Крутоус, сынгган валны кёзге хазна илинмеген жарылгъан жерчиги болгъанын эслеп: «Машинистни аукъы да терслиги жокъду, бу аварияны болдурмазгъа бир кишини да къолундан келлик тюйюл эди», - деп, мени ариулады.

Къуанчлы жилямукъла

Хар затны да башланнганы болгъанча, ахыры да болмай къалмайды. Эртте, кеч болса да, тууган жерибизге къайтырыгъыбызгъа мен бир заманда да ишекли болмагъанма. Ол ышаныулукъ бла жашайма эм ишлейме. Алгъынча, кюнлюк марданы артыгъы бла толтурама. Мени комсомолну Павлодар обкомуну Сыйлы грамотасы бла саугъалайдыла. Алай экинчи сортлу адамгъа саналгъаным жюрегиме тынчлыкъ бермейди. Туз чыгъаргъан предприятияны юсюнден кино-журнал алыргъа Алма-Атадан келгенлеринде, мени, агрегатдан тюшюрюп, ол ишден хапалы болмагъан къазахлы жашны миндирген эдиле...

Паспортум болмагъаны артыкъда бек жарсыта эди. Кёчгюнчюлеге аны орнуна алты айгъа болжаллы удостоверенияла берип къоя эдиле. Бизни тутмакълача жашаубузну онбиринчи жылы бара эди. Хау, ол керти да алай эди. Жаланда бир башхалыкъ – зонабызны кенглиги ол аманлыкъчыла тургъан зонадан эркинирек эди. Андан тышына чыкъсанг, тутулдунг.

Бир кюн, клубха барып, аны таматасы къабыргъадан Берияны суратын кетере тургъанын кёргенимде, бек къуандым, эрлай ангылагъан эдим ол адам къанындан тоймагъан мурдарны власты тауусулгъанын. Репрессиялагъа тюшгенле эркин солургъа кюн келди. Алагъа, Совет Союзну битеу гражданларына берилгенча, паспортла берип башладыла. Болсада алыкъа тургъан жерибизге къайтыргъа эркинлик жокъ эди. Алай анга да кёп къалмагъанына ийнаныулукъ кёл этдиреди.

Паспорт къоллу болургъа асыры ашыкъгъандан, кесиме жер тапмайма. Посёлка Советде, къагъытларымы жарашдырып, район арагъа – Успенка элге – жаяулай барама, автобус жюрюмей эди. Паспортистка, къагъытларыма къарайды да, тап жарашдырылмагъандыла деген сылтау бла манга къайтарады.

Экинчи кере келгенимде да, бир чурумла табып, паспорт берирге унамайды. Таволжандан Успенкагъа бир 25 километр болур эди. Ол жолну мен бир такъыйкъагъа да солумай къыдырама. Совет Союзну граждны болгъунума, шагъатлыкъ этген паспорт аллыгъыма къууаным аякъ тюбюмде чёп сынмайды. Жолда жюк ташыгъан машина тюбесе да, къол кёттюрмейме.

Паспортистка мени эки элни орталарында ары-бери чапдыргъанына къаным къайнайды. Ма бланкны былайында былай жазылыргъа керекди деп, ангылатхан а этмейди. Алай анга хыны сёлешсем, кесиме бютюнда тапсыз этеригин билеме да, айтханына сёз къайтармайма. Ичимден а анга дуния аманын къуяма. Ох, къалай кёрюп болмай эдим мен ол милицияда ишлеген лейтенант погонлары болгъан тишиуруну! Къолумдан келсе, жыртып атарыкъ эдим мени аллай бир термилтгени ючюн.

Жаныт турама, къолума паспорт бир тюшюп эди деп. Ючюнчю кере келгеними, огъурсуз тишиуру манга паспорт берди. Ол къолума тийгенлей, аны бетине къарап: «Сен юйде бош къалмагъанса», - дедим (эрге бармагъан къарт къыз эди). Бети чыммакъ болуп, аузундан сёз чыгъаралмай къалды. Баям, ауругъан жерине тийген болур эди.

Керти да совет паспорт алгъаныма ийнаныргъылым келмей, аны хуржунума да салмай, юйге айландым. Паспортистка къызгъа айтханыма чогъуж да болдум, алай аузунгдан чыкъгъан сёзню артха къайтаргъа амал жокъ. Къыйыры-чеги болмагъан, менден сора, жан кёрюнмеген кенг ёзенде, кёз жашларымы да сюрте, бирбирде чапхан да эте, юйге ашыгъама...

КЪУЛБАЙулу Алий.

Илму

Кесаматчы, культуролог, алим

Орусбийланы Фатима, культурологияны доктору, «Путь к жанру» (1977ж.), «Карачаево-балкарский фольклор» (1979 ж.), «Портреты и проблемы» (1990 ж.), «Метафизика колеса. Вопросы тюркского культурогенеза» (2003 ж.) китапланы авторуду, «Очерки истории балкарской литературы» (1981 ж.) китапны уа соавторуду.

«Метафизика колеса» китапны тёгерегинде кёп даулашла барадыла. Москвада басмаланнган «Национальный интерес» (№2,2008 ж.) журналда Наима Нефляшева таулу алим тишириуугъа битеу да окъуучуланы атларындан жюрек ыразылыгъын билдиргенди.

Фатима жаланда культуролог тюйюлдю, ол бизни республикада аты айтылгъан жангыз кесаматчыды. Аны статьялары «Литературная Россия» газетде, «Литературное обозрение», «Литературный Азербайджан», «Эльбрус», «Дон» журналлада басмаланнгандыла. Орусбийланы къызлары халкъла аралы эм битеурос сей конференцияланы, семинарланы ишлерине тири къатышханлай турады.

Тамырла

Бахсан аууз бла Орусбийланы бир бирден айырыргъа онг жокъду, тарых кеси байлагъанды аланы. Халкъны жарыкъландырыу ючюн, кёп къыйын салгъан тау билгени совет властъ, жаулагъа санап, къыргъан эди. Фатиманы аппасы Чёппе Ата журтха къуллукъну баш борчуна санагъанды, орус-япон урушда кёргюзтген жигитлиги ючюн Георгийни жору бла саугъаланнганды. Бу огъурлу адамны илишаннга салып ёлтюргендиле. Алай аны юч жашыны жюреклеринде тугъан жерлерине сюймекликлик ёчюлмегенди, ала Уллу Ата журт урушну кезиуюнде къанларын-жанларын аямай сермешгендиле.

Фатиманы атасы Ануарны Азиягъа кулакныча 1936 жылда кёчюргендиле, ол Ташкент областьны «Баяут» совхозуна тюшеди.

Къалай-алай болса да, анда бийик экономика билим алгъанды. Фатима 1941 жылда туугъанды, атасы уа урушха кетгенди. Десант аскерледен келген письмоларын ол бийчеси Фатиманы жастыкъ тюбюне салып тургъанды.

Урушдан къайтханындан сора иш кёллю таулу жашны, терк окъуна эслеп, совхозну бир бёлюмюню таматасы, ызы бла уа тёрт совхозну биригиуюню генеральный директору этедиле. «Манга атам «старшина» деучю эди,-деп эсгереди Фатима. - Бизни юйге алыкъа ток тартылмагъан эди да, мен тырман этгенлей, атам тракторну движогундан гитче электростанция якъ этген эди.

Сегизжыллыкъ школну бошагъанымлай, мен орта билим алыр ючюн, ол Андижанда юй сатып алгъан эди. Сау къадарында манга не заманда да билеклик этип тургъанды. Ол жыллада Азияда кёчюрюлген интеллигентле кёп эдиле. Атам бла бирге совхозда ишлеген къуллукъчула чюйютюле болгъанларын эсимдеди. Баяут элде малкъарлыла, осетинлиле, къарачайлыла, къырым-татарлыла жашагъан орамла эсимдедиле. Атамы тёрт совхозну биригиуюню генеральный директор этгенлеринден сора бизни эркин юйге кёчюрдюле: уллу арбазыбызда гюлле, жюзюм да ёсе эдиле».

Школну бошагъандан сора Фатима Орта азиялы къырал университетни филология факультетине киреди. Ол жыллада битеу халкъ поэзиягъа жан атхан эди. Поэтлеге тынгыларгъа, шёндю эстрада артистлегеча, уллу залла жыйылгъандыла. «Мамукъну жыя туруп, студентле Есенинни, Къулийланы Къайсынны, Евтушенкону, Ахмадуллинаны, Рождественскийни окъугъанлары бюгюнча кёз аллымдады. Ма алай мени жашауума уллу поэзия эм анга сюймеклик кирген эди».

Сынаула

Университетни бошагъандан сора Фатима Баку шахардан инженер Тимур Абисалов бла юйюр къурайды. Жашчыкъ тууады. Жаш ата бла ана Москвада аспирантурагъа киредиле: Фатима Горький атлы дуния литератураны институтуна, Тимур а СССР-ни Къурулуш министерствосунда железобетонну илму-излем институтунда. Ол студент жылла битеу да жашауларында эм иги эдиле. Музейледе жангы кёрмючле, театрлада премьерала, Литератураны ара юйюнде бардырылгъан ингирле-дерысына да заман таба эдиле Фатима бла Тимур. Экиси да насыпланыра къууаныр тургъанлай, эшиклерин къыйынлыкъ къагъады.

Тёртжыллыкъ жашчыкъларынгы гриппден ауругъандан сора, къалай эсе да, мыйысыда бир зат ёседи. Балачыкъны бла сюегин кесип, ол ёсген затны Бурденко атлы институтда кетередиле. Ызы бла Морозовская больницада облучение этедиле. Сормай келген къыйынлыкъ Фатиманы тобукъландырмагъанды, ол кючлю болургъа кюрешгенди. Жашчыкъны операция этген кюнледе Фатима кандидат диссертациясын къоруулайды. Ол хар зат да иги боллугъуна, насып къаласы да оюмлазылгъына ийнаннганлай турады.

Алай башына этилген операциядан сора жашчыгъы сокъур болады. Кюнню бир кёрген адам, айхай да, кюню ёчюлгенине къыйналып юйренеди. Фатиманы жашы сокъурлагъа школну, ызы бла Кисловодскеде училищени бошап, Къарачайда массажист болуп ишлегенди. Алай отуз жыллыгъында жашудан кетгенди. Фатиманы жаланда бир зат жаросаутханды: жашы ызсыз къурумагъанды, къызчыгъы барды.

Тимур бла Фатима биргебеш жыл жашагъанларындан сора жыйырма жылны айырылып тургъандыла. Алай къадар дагъыда бир кере тюбешдиреди экисин да. Ахыр онбеш жылны Тимур Фатиманы таяныр ташы, базыннган билеги эди. Айхай, пневмониядан ауругъанында, врачла тюз диагноз салалмай, гриппден багъып тургъанлары аны. Жарым жыл мындан алгъа Тимур замансыз жашаудан кетгенди.

«Метафизика колеса»

Тюрк дуниягъа жоралангъан китабын жазгъанда, Фатима бу жангы темагъа толусунлай кетген эди. Культура байламлыкъ жаны бла программагъа кёре, Турцияда сегиз ай тургъанды, архивледе бек уллу иш бардыргъандан. Бу китап Фатиманы жангыдан жашаугъа къайтаргъанды дерчады, нек дегенде жашы ёлгенден сора ол бек тюнгюлген эди. Чыгъармачылыкъ иш жюрегин кюйдюрюп баргъан ачыуун бир кесек сел этген эди.

«Нек башлагъан эдим мен «Метафизика колеса» китапны жазып? Жарсыугъа, шёндюгю дуниада Европада цивилизациягъа аслам эс бурады. Алай западны философиясында болгъан хар зат востокну философиясында да бар!-дейди Орусбийланы Фатима. –Аны юсюнден Ницше, Гёте, Юнг, Гердер да жазгъандыла. Западны философиясы башдан жаратылгъан затды, анга китап фантомла жукъ гъандыла, аны ууландыргъандыла. Востокну философиясы уа практикадан, жерден жаратылгъанды.

Тюркюле жашауну чархы къайры барса да, аны ызындан барадыла. Ала жашауну башларында къурагъан законлагъа бойсундурургъа бир заманда да кюрешмегендиле, жашаугъа бойсунуп къалгъандыла. Чингизханны, Тамерланны оюмларына кёре, къыралгъа бир адам башчылыкъ этерге керекди. Бу модель бла жашагъан жер башында бек кючлю къыралла болгъандыла.

Запад а демократияны излейди. Парламентаризм, кенгешчиле – кёресиз да, бир оюм, бир баш угъай, кёп оюмла, кёп адамла башчылыкъ этерге керекдиле къыралгъа. Къабарты-Малкъарда бир-бир алимле манга: «Сен муслийманланы христианлагъа, тюзде жашагъанланы тауда жашагъанлагъа къажау этесе»,-дегендиле. Ала ангылаялмагъандыла: мен къажау этмейме, жер башында бир бирлерине ахырысы бла да ушамагъан эки дунияны болгъанын кёргюзтеме: Запад-Восток.

Эркинлик

Орусбийланы Фатима жаланда бир эркинлигин къоруулаpгъа кюрешгенди: сайлагъан усталыгъына къуллукъ этиуню. Алай миллет республикада кесаматчы болургъа бек къыйынды. "Литературная Россия" газетде «Не слепок, не бездушный лик...» деген статьясындан сора Фатимагъа бизни жазыучуларыбыз сууукъ кёзден къарап башлагъандыла. Кесаматчыны оюмуна кёре, Къулийланы Къайсын бизни поэзиябызда революция этгенди: табийгъатха жан салгъаны бла. Алай башха жазыучуланы чыгъармаларында ташха, терекге, черекге да тил чыгъып къалгъанын кесаматчы терсге санагъанды. Ол малкъар литературады кемчиликлерин битеу да къыралгъа белгили этгенине ыразы болмагъандыла.

Малкъар литературада «адам эм табийгъат» теманы бек биринчи Фатима сюзгенди. Алай бир-бирле аны ишлери бла бек уста «хайырланнгандыла», аны оюмларын кеслериникича кёргюзтюп. Уручу жазыучуладан бири: «Орусбийланы къызлары уллу адамды, менден ким не зат кёчюргенин деп, аллай гитче затчыкълагъа эс бурлукъ тюйюлдю»,-дегенди.

Энчилик

Фатима, не бек сюйсе да, башхалагъа къошулуп, ала айтханны къайтараллыкъ тюйюлдю, аны энчилиги бек уллуду. Жаны, акъылы да бишген, хар затны ангылагъан, сезген адамды. Сёз ючюн, шёндюгю малкъар поэзияда силлабо-тониканы кёпле уллу жетишимге санайдыла. Аны оюмуна кёре уа, орус тилге келишген техника бизге ахырысы бла да келишмейди. Бизни республикада театрла репертуарыбызда миллет драматургия да болсун деп, сахнада къарыусуз пьесаланы да саладыла. Фатиманы акъылы уа: драматург «кесибизникиди» деп, къарыусуз пьесаны алыргъа керекмейди, тюз малкъар халкъны жашауну юсюнден жазылгъанча, битеудуния литературада кёп пьесала бардыла.

Бусагъатда Орусбийланы къызлары къарачай-малкъар жомакъланы юсюнден монографиясын бошагъанды. Бу ишде да ол эм биринчиди. Жомакъ жыйымдыкълагъа ал сёз жазылгъан болмаса, алыкъа бу сейирлик чыгъармаланы юсюнден илмуу иш болмагъанды.

Къанны бла аны тюрлендирген бек къыйынды. Орусбийланы Фатима жашауда, чыгъармачылыкъ ишинде да жангызды. Ниет кючю ол жангызлыкъны кётюрюрге болушады. Уллу адамла, керти адамла кимге таянчакъ болайым деп излемейдиле. Ала кеслери таянчакъдыла: культурабызгъа, жашауубузгъа да.

БАЙСЫЛАНЫ Марзият.

Халкъ устала

Темирчи Хамзатны жашырынлыкълары

Айырмалылыкъ

Бачиланы Тейипни жашы Хамзатха темирчиле-устала къыралыбызда жаланда алтауландыла. «Россейни халкъ устасы» деген сыйлы ат да анга бошдан берилмегенди. Гюрбежисинде ишлеген затлары – малкъар къама, бичакъ эм башхалары – качествоалары, тыш кёрюмдюлери бла да айырмалыдыла. Алада Хамзатны энчи тамгъасы – мухуру да барды – агъач кииткинни башы.

Уста кеси да базыныулуду, таукелди этген ишине. Андан сора да, 2008 жылда Бачи улу КъМР-ни Парламентини Сыйлы грамотасы бла саугъаланнганды. Кесини чемерлигине Нальчикде 1-чи номерли гимназия-интернатдагъы сабийлени юйретеди, технологияланы устазыды.

Бачиланы Хамзат кёчгюнчюлюкде тууган тёлюдендиди. Уллу юйюрде ёсгенди. Атасы – Бачиланы Идирисни жашы Тейип бла анасы – Чабдарланы Дохчукъайны къызы Баттай – эн сабий ёсдюргендиле. Бюгюнлюкде аладан алтысы сау-эсендиле, къалгъанлары кими ауруп, кими уа ажымлы ёлгендиле, жарсыугъа.

Тейип къолдан уста болгъанды – агъачдан, темирден да кёп затла ишлегенди. Жашчыгъ а, атасыны къатындан кетерге сюймеучю, аны этгенин кёрюп тургъанды. Жашауун темирчи усталыкъ бла байламлы этеригин ол къайдан биллик эди! Жюреги тартханды. Къадары деп ма аллайгъа айтадыла ансы, беш къарындашдан энчи Хамзат жоралама эди кесин бу къыйын ишге.

1979 жылда жаш «Рембыттехниканы» сувенирле этген цехинде бир жыл ишледи. Анда юйренеди кюмюш бла ишлерге да. Ол кезиуде таныщханды Бачи улу мында урунган уста ювелир Габоланы Асланны жашы Мусабий бла. «Экибиз да жаш адамла эдик, алай Мусабий менден абаданыракъ болуп, кеси да бу иш бла алгъаракъ кюрешип башлагъаны себепли мен андан бир къауум затлагъа юйреннгенме», - дейди Хамзат.

1986-87 жыллада уа республикада бардырылгъан кёрмючлеге къатышады. Ол этген затларыны айырмалыгъы бла, кесини энчи белгиси бла да эсленеди. Темирчини юсюнден «Заман», «Газета Юга», «Северный Кавказ» эм башха издиялада да жазадыла, къарачай-малкъарлыланы Москвада чыкъгъан «Эльбрусоид» журналларында да уллу махтау саладыла анга.

Бу арт онбеш жылны ичинде Бачи улу кёрмючлеге къатышмайды. «Нек?» деген соруугъа ол былай жууаплайды: «Тёгерек ётюрюкден, кёзбаудан, миллетчиликден толуду. Мен а аллай затланы кёрюрге, къатышыргъа да сюймейме».

Гюрбежиси – сыйлы жериди

Ата юйюнден узакъ болмай, бир онбеш жыл мындан алгъа ол гюрбежисин ишлегенди. Кирпичден неда туфдан угъай, ташдан. Таудан тащыгъанды ташланы уа. Аны ишлегинчи уа Хамзат Нальчикде художественный мастерскойда эди. Ма былай эсгереди ол кезиуюн: «Биринчи манга Къудайланы Мухтар бла Къайталаны Исмайыл келедиле, «Балкария» тепсеу ансамбль къурагъаныбыз, анга быллай-быллай затла этерге керекди деп. Эгечимден тууган Биттирланы Хусей бла (экибиз алтышар къама этгенбиз), Занибекланы Суфиян да алай. Курданланы Рашит бла мен ансамбльге керекли реквизитни бир 60 процентин хазырлагъанбыз: къочкар, жилян башла таякълада, агъач гоппанла эм башха керекли затла да. Атам а агъач гоппаны бла жау ургъан чыкырчыкъны бергенди саугъагъа «Балкариягъа».

Ол заманда Нальчикни культура эм солуу паркыны директору Таукенланы Идирис таулу усталагъа паркда бир отоу береди – «Балкарияны» реквизитин чырмаусуз ишлерча. Ызы бла алагъа «Нальчик» турбазаны директору Зокаланы Зейтун болушады, мекямыны тюбюнде жер бёлюп. «Курданланы Рашит, Биттирланы Хусей, Занибекланы Суфиян бла мен кёп кечелени ишлегенбиз подваллада. Аллахха шукур, жетишген эдик «Балкариягъа» болушургъа. Кёлленип, жумушубузну магъаналылыгъын билип», - дейди Хамзат, озгъан заманны эсгере.

1990 жылда Бачи улу Хамзат телевизорда Суздальдан 50-жыллыкъ Вячеслав Иванович Басовну кёреди – ол къат-къат къатланнган темирни къыздыра эди... Бир аукъадан а нёгерлери аны бичагъын келтиредиле. Тура кетип, ол буруннгу орус шахаргъа барыргъа таукелленеди. Анда тёрт кюнню къонакъ болуп турады, устаны иши бла тынгылы шагъырейленеди. Ол, жашны малкъарлы болгъанын билип, анга жарыкъ тюбегенди. Ол да бир кере республикагъа келип солугъаныда, таулула анга къалай къонакъбайлыкъ этгенлерин эсгере эди.

Ахыры 4-чю бетдеди.

Темирчи Хамзатны жашырынлыкълары

Ахыры. Аллы 3-чю бетдеди.

Басовну амалы бла темирни алай къыздырыргъа таукелленеди жаш. Алай юйге келгенден сора атасы Тейип ол мадар анга эртте белгили болгъанын айтады. Суздальчыны, кесини технологияларын да тенглешдире, келишдире кетип, темирни башха тюрлю къыздырыу, жалгъашдырыу амалын да табады.

Бюгюнлюкде Бачиланы Хамзат Россейде, андан тышында да аты айтылгъан устады. Президентле, вице-премьерле, башха уллу къуллукъчула да кеслерини сайлама коллекцияларына бек сюйюп аладыла ол этген затланы. Каминлеге да темирчи болмагъанча ариу чалдишле ишлейди. Агъачдан да ол этмеген зат жокъду. Аны себепли заказлары кёпдюле. Бютюнда бег а саугъалыкъ къамалагъа, бичакълагъа аслам сурам болгъанын айтады – Чеченден, Сауд Аравиядан, Тюркден, Россейни жер-жерлеринден, башха къыраллададан да.

С олдан онгнга Тетсутака Сугавара бла Бачиланы Хамзат Акъ-Суудагъы гюрбежисинде.

Японлу къонакъ

Кёп болмай а, 2008 жылны кюз арты сюренгисинде, анга японлу келди къонакъгъа - Тетсутака Сугавара. Ол, Европаны къыралларын къыдырып чыкъгъан адам, къалай бла келди Кавказгъа? Къалай тапды Акъ-Сууну, анда жашагъан темирчи Хамзатны? Японлула буруннгу заманлада миллет къылычларын темирден къалай ишлегенлерини технологияларын билирге сюйюп, Сугавара кёп эски китапла окъугъанды, кёп жерледе да болгъанды. Ахырында, бурун заманлада японлу темирчилени-усталаны устазлары скифле болгъанларын билип, аланы ызлары Кавказгъа элтгенлерин ангылап, Интернетде тапханды айтхылыкъ малкъарлы темирчини.

Биринчи кере Сугавара Къабарты-Малкъаргъа 2006 жылда келген эди, жаланда эки кюннге. Хамзат а анга: «Бир затха юйренирге сюе эсегиз, бек аздан бир ыйыкъгъа келирге керексиз», - дейди. Японлу уа жаланда 2008 жылда келалгъанды Акъ-Суугъа экинчи кере.

Ол малкъарлы жашдан 15 жылгъа тамата болгъанлыкъгъа, аны хар айтханын этип, устадан темирни жашырынлыкъларына юйреннгенди. Бачи улуну уа кесини устазына санагъанды. Малкъарлыланы айранларын Хамзатны юйюнде ичгенде уа, аны болмагъанча бек жаратханды. Уллу ыразылыкъда, хурмет этип кетгенди японлу ата журтуна.

Таулу устаны бек уллу умуту : 18-чи бла 19-чу ёмюрледе жашагъан къарачай-малкъарлы аскерчини сауут-сабасын толусунлай этергеди... Алай анга заманы жетмейди алыкъа. Сюйсе, сюймесе да, заказланы этерге тюшеди. Ансы уллу юйюрюн (ала жетеулен боладыла) ким тутарыкъды? Юйдегиси Бёзюланы Ёзюрню къызы Сафият бла беш сабий ёсдюредиле: Зухура, КъМКъУ-ну биология бёлюмюн бошап, устазлыкъ ишдеди, Фаризат, СГУ-ну экономика бёлюмюн тауусуп, почтадады, Асият модельер-закройщикди, заочно эл мюлк академияда окъуйду, Адам КъМКъУ-ну медицина факультетини стоматология бёлюмюню студентиди, Самат 10-чу классны окъуучусуду.

Ыразылыкъ

«Мен насыплы адамма – сюйген ишим бла кюрешеме, мени киши да чырмамайды энди. Гюрбежимде тырман, оноу этген да жокъ, жюрегим излеген заманда, кёлленсем, ишлейме, - дейди Хамзат, гюрбежисинде отну ышыра. – Ишни кезиуюнде уа нени да унутама...

Насыпха, юйдегиле мени болушлукъчуларымдыла – иги окъуулары, ишлери, къылыкълары бла да. Гюрбежиде этерге керекли ууакъ-тюек ишлени да тамамлайдыла».

Ма алайды Россейден тышында да аты махтау бла айтылгъан малкъарлы темирчини жашауу. Кеси да миллет адамыды – халкъын, Малкъарын да бек сюйген. Иши, жашауу, уллу юйюрю да шагъатлыкъ этедиле анга. Отну ышыра, сагъышлы олтургъан кезиуюнде ол сезим жарыта болур аны бетин.

БИТТИРЛАНЫ Аминат.

ИТОГЛА

Иги багъа берилгенди

Озгъан байрым кюн жолда жюрюуню къоркъуусузлугъуну къырал инспекциясыны къуллукъчулары 2008 жылда ишлерини итогларын чыгъаргъандыла. Отчёт докладны управлениялы начальнигини орунбасары милицияны полковниги А.С.Татроков этгенди. Ол отчёт кезиуде республиканы жеринде 772 авария болгъаны тохташдырылгъанын айтханды. Алада 213 адам ёлгенди, 960-шы уа къыяу тапхандыла. Аварияланы битеулю саны азайгъанлыкъгъа, ГИБДД-ны беш бёлюмюню Май, Бахсан, Прохладна, Урван районланы эм жол-патруль службаны энчи батальонуну кёрюмдюлери иги жанына хазна тюрленмегендиле.

Шарт белгилеп айтханда, хар онтогъуз авариядан бири (5,1 процент) водительле автомашиналарын тохташдырылгъан мардадан эсе терк сюргенлери бла байламлыды. Машинала бир бирлери бла къагъышып да кёп авария болады. Алада 3 адам ёлгенди, 10-су къыяулу болгъандыла.

Жоллада жаяу жюрюгенлеге транспорт бла заран тюшюрюу отчёт кезиуде бир кесек азайгъанды. Жыл санлары 16-гъа жетмеген жаш адамланы аварияладa ачыгъанлары да 20 процентге къысхартылгъанды.

Отчёт кезиуде ГИБДД-ны къуллукъчулары жолда жюрюуню жорукъларына бузукълукъ этерге къоркъуу салгъанладан 435 мингини жолларын кесгендиле. Аладан административ материаллагъа кёре, тазир тёлегенлени саны 32 процентге жетгенди. Республикада болгъан аварияланы тинтип къарагъанда, хар экисинден бири жолланы, орамланы осаллыкълары бла байламлы болгъаны тохташдырылгъанды. Аны бла бирге уа транспортну техника халына тийишлисича эс бурулмагъаны да кёп къыйынлыкъла тудурады.

Автотранспорт предприятиялада техника надзор жаны бла 2198 тинтиу иш бардырылгъанды. Аланы кезиуюнде мюлк оноучулагъа 822 эсгертиу этилгенди. Алагъа кёре уа 615 оноучу къуллукъчугъа тазир салыннганды. Адамла жюрютген транспорт къалай ишлегенин тинтгенде, жолда жюрюуню жорукъларына 12363 бузукълукъ этилгени ачыкъланнганды. Ол санда 23 водитель кеф болуп тургъанлай автобус жюрютгени тохташдырылгъанды. Аланы 19-суну уа «Д» категориялары жокъ эди. 328 водитель лицензия алыуну болумларына, 3472 водитель пассажирле жюрютюуню жорукъларына бузукълукъ этгендиле. Аллай водительлени терсликлеринден 35 авария болгъанды. Алада уа 12 адам ёлгенди, 42 адам къыяу тапханды.

Къырал автоинспекцияны адамлары битеулю аманлыкъчылыкъгъа къажау кюрешде да иги кесек иш тамамлагъандыла: 311 аманлыкъ ишни жолун кесгендиле. Аладан 112-син ачыкълагъандыла. Ол санда уллу эм бек уллу 14 аманлыкъ ишни.

Битеу алып айтханда, 2008 жылда республиканы ГИБДД-сыны оператив -къуллукъ этиу иши Россейни МВД-сыны буйругъуна тийишликде бардырылгъанды, анга иги багъа берилгенди.

КъМР-де МВД-ны УГИБДД-сыны пресс-службасы.

Тарых

Совет бачамалагъа ким къол кётюргенди?

Къыркъ жыл мындан алгъа, 1969 жылда 22-чи январьда, Брежневни ёлтюрюрге кюрешгендиле. Генеральный секретарь ол кюн учууларын жетишимли бошап къайтхан космонавтлагъа Москвада тюбеше эди. Кортеж Кремльге кире тургъан чакъда, алайда ушкок тауушла эшитилединле. Телевизор бла тюзюнлей кёргюзтюле тургъан бериуню олсагъат окъуна тохтатыргъа тюшеди.

Генеральный секретарьгъа от ачхан адам Совет Аскерни кичи лейтенанты Виктор Ильин болгъанды. Бу ишни этерге ол алгъадан хазырланады: кеси къуллукъ этген аскер бёлюмден 2 керох урлайды, милиция кийим да мажарады. Алай бла жасалып,ол Боровицкий къабакъ эшикни къатында тургъан къоруулау къуршоуда сюелген милициячыланы сатырларына къошулгъанды. Алайда окъуна тутулгъан Ильинни, психика жаны бла саусузгъа санап, аллайла зор бла багъылыучу жерге жиберип, анда 1990 жылгъа дери тутхан эдиле.

Совет башчыланы барысындан да кёп чабыуул а Лениннге этилгенди. Бир-бир тинтиучюле айтханнга кёре, аланы саны оннга дери жетеди. Аладан эм белгилисин Фанни Каплан этгенди. Алай ол ишге кёзлери иги кёрмеген тиширыу хазна къатышхан болмаз деген ишеклик бюгюн-бюгече да барды. Ол ишекликни Капланны олсагъат окъуна илишаннга салгъанлары, ёлюгюн а терк окъуна кюйдюрюп къойгъанлары бютюнда кючлендиредиле.

М.Горбачёвну да кюрешгендиле ёлтюрюрге. 1990 жылда 7-чи ноябрьде, Къызыл майданда байрамлы демонстрация бардырыла тургъан кезиуде, ленинградчы слесарь Александр Шмонов аны ёлтюрюрге сауут алгъанда, къатындагъы адамла анга чырмаулукъ этедиле. Александр Шмонов ол кюн умутуна жеталмагъаны на бюгюнлюкде да бек жарсыйды.

Кертиди, Никита Хрущёвха къажау ушкокну, керохну бир киши да кётюрмегенди, алай аны чачдырыргъа уа эки кере да кюрешгендиле. 1956 жылда ол Великобританиягъа шуёх визит бла «Орджоникидзе» совет крейсер бла баргъан заманда, бизни акустикле кемени къатында ишеклик чыгъаргъан бир затны заманында эслеген эдиле. Экинчи кюн а ингилизли газетледе чыкъгъан билдириуледе «суу тюбюнде жюзерге сюйген бир адам» тас болгъаныны юсюнден айтылгъанды. Ол а, артда белгили болгъаныча, британлы аскерчи-жюзюучю эди. Аны башсыз тёммеги артдаракъда суу башында кёрюне эди.

1960 жылда уа грузинли националистле Хрущёвну ашырып айланнган кортежге, кеслери жарашдыргъан бомбаланы атып, чабыуул этерге кюрешген эдиле. Болсада КПСС-ни Биринчи секретары визит бла Грузиягъа барлыкъ замандан жарым жыл алгъа окъуна, ким эсе да биреу террорист къауумну муратын билдиреди.

Совет бачамаланы барысындан да Сталинни насыбы уллу эди - аны ёлтюрюрге бир тюрлю чабыуул этилгенди деп бир шарт окъуна шёндюге дери да ачыкъланмагъанды.

«**Аргументы и факты**» газетден.

Конференция

Илмугъа атламла

Арт жыллада Тырнауз шахарны биринчи номерли лицейини окъуучуларыны россейли эм республикалы конференциялада, конкурслада бийик жетишимлери болгъандыла. Алгъаракъда Нальчикде бардырылгъан «Сигма- «Творчество юных» деген жыйылыуда лицейчиле беш диплом алгъандыла.

Онунчу классны окъуучусу Рузанна Ахобекова халкъла аралы гуманитар право битеудуния урушланы эм шёндюгю конфликтлени кезиулеринде къалай ишлегенин сюзгенди. Аны докладына эксперт совет бийик багъа бичгенди, бизнесни институтуну ректору Феликс Хараев а фахмулу къызны вузгъа экзаменсиз алыргъа хазырлыгъын айтханды. Рузанна тинтиу иши ючюн биринчи даражалы диплом бла саугъаланнганды. Аллай саугъагъа дагъыда онунчу классны окъуучусу Джаппуланы Диана эм онбиринчи классны окъуучусу Отарланы Тимур тийишли болгъандыла.

Джаппуланы Диана бизни республикада аталары-аналары къарамай, атылып къалгъан сабийлени проблемаларын сюзгенди. Лицейчиле, Нартандагъы интернатха эм Нальчикдеги сабий юйге барып, къолларындан келгенича болушуп турадыла. Аны себепли Диана бу проблеманы жаланда газетледен, китапладан билмейди.

Отарланы Тимур а ишин «Приэльбрусье» миллет паркга жоралагъанды. Улбашланы Сакинат бла Аида Битокова конференцияда ючюнчю даражалы дипломла алгъандыла. Сакинат ишинде Тырнаузда лицейни бошагъан фахмулу суратчы Александра Тишинаны чыгъармачылыгъын сюзгенди. Аида уа Россейни гербини, флагыны, гимнини юсюнден жазгъанды.

Уллу алим болур ючюн, адам билимин кюнден-кюннге аз-аз жыяды. Лицейчилени биринчи атламлары аланы илму башчыларын – Рахима Сидаковaны, Галина Тихомированы, Наталья Тишинаны къууандыргъандыла.

Анатолий ТЕМИРОВ.

Белгили жазыучу эм драматург Токумаланы Жагъафар кёп китапланы авторуду. «Ёксюзню къадары», «Нартланы туудукълары», «Ыфчык» деген эм башха повестьлери аны атын айтдыргъандыла. Малкъар къырал драма театр а аны «Ауанала», «Жалгъан даража», «Ёртен», «Эмина», «Чонай къатын алады», «Патчахны сокъур къызы», «Мен билеме – ол сауду» пьесаларын сахнада салгъанды.

Жагъафарны чыгъармалары жашауда болгъан чюйреликлени суратлайдыла, бедиш ташха саладыла – улутхачылыкъны, ётюрюкню, казнаны тонауну, адамсызлыкъ ишлени кюлкюге аладыла, сагъыш этдиредиле.

Кёчюрюу иш бла да тынгылы кюрешеди Жагъафар. Гуртуланы Элдар бла бирге Вера Панова бла Юрий Вахтин жазгъан Мухаммат файгъамбарны юсюнден романны тау тилге кёчюргенди. Ол энчи китап болуп басмаланнганды.

Бу кюнледе уа «Элбрус» китап басмада Токумаланы Жагъафарны «Кюлкючю Чонай» деген аты бла жангы китабы чыгъа турады. Жазыучуну усталыгъы эндиге дери да белгили эди, аны чам хапарларын окъуй, комедияларына къарай, адамла чегисиз болгъандыла.

«Кюлкючю Чонайгъа» уа автор арт жыллада жазгъан бек иги хапарларын жыйышдыргъанды. Аладан бир къаууму бла газет окъуучуларыбызны шагъырей этерге сюебиз.

Кюлкючю Чонай

Чамла

Ахчангы урлатхан сундум да...

Бир эрттенликде Чонайны къатыны базаргъа къууулуп кетди. Кёп да турмай, жиляу-сыйыт эте, ызына къайтып келди. Чонай, ахы кете:

- Не болду, къатын?! Не палах келди юйюнге?

- Ой, мен харип, мен жарлы... Жыгъылып иегилерими сындыргъанма. Бу къолум бууунундан чыкъгъанды. Башым да тешилгенди..., - деп сынсыды къатыны.

- Кет, Аллах къурамасын сени. Мен а ахчангы урлатхан сунуп къоркъдум, - деди Чонай, мыйыкъларын ёхтем бура.

Экинчи жол барырма

Чонай орамда сазбет болуп айланнган бир шагъырейине тюбеп:

- Аллах, Аллах, бетинг-къутунг да кетип, не аман болгъанса. Ауругъан ишми этесе?

- Да аурумасам былаймы боллугъем! Больницада тёрт ай жатып чыкъдым, ёлемеден-къаламадан болуп. Аш орнуму жартысын кесдиле, бутума операция этдиле, къан уюгъанды деп, ёпкелериме да узалгъандыла. Сен а кенг адамым тюйюленг. Бир сора да келмегенсе, - деди ол, кёлкъалды бола.

- Оллахий, билмегенме ансы, бармай къалмазем. Аллах айтса, экинчи жол аллай ишинг болса барырма, - деп жапсарды Чонай шагъырейин.

Аман жютю тишлери барды...

- Ы, маржа, заманынг бар эсе, аз кесекчикге бизге бир кир, - деп тиледи къоншусу Чонайгъа.

«Тейри, муну не эсе да бир уллу иши болур ансы, юйюне чакъырыучу адам а тюйюл эди», - деп оюмлай, Чонай къоншуларына барды. Къонакъбай, Чонайны жумушакъ диваннга олтурта:

- Билемисе, Чонай, мени жашым аламат жырлай биледи. Анга бир тынгыласанг эди.

- Бек ахшы, бек ахшы, тынгылайым.

Къоншусу бирси отоудан жашын чакъыра:

- Жырлачы, ауазынгы Чонай эшитсин. Ол кёпню кёрген, кёпню билген адамды. Сени фахмунга тийишли багъа бичер.

Жаш тамагъын керип жырлады. Ол бошагъандан сора къоншусу Чонайгъа:

- Къалайды? Мен муну битеу дуниягъа аты айтылгъан жырчы боллукъ сунама! - деди.

- Тейри, аман жютю тишлери барды да, болургъа да болур, - деди Чонай.

Къайдаса, жумушакъчыгъым

Чонай бир жол юйюне бир кесек тартаракъ да болуп келди. Келе келгенлей:

- Къайдаса, мени жумушакъчыгъым, ариучугъум, къоланчыгъым, топалчыгъым... - деп, тёгерегине къарады.

- Мен мындама, э киши, - деп сёлешди аш юйден къатыны.

- Кет, доу-доу этме. Мен сени излемейме, киштигибизни излейме, - дейди Чонай.

Тилкъау

Чонай ЖЭК-де тамата болуп ишлеген заманда, анга бир къарамыйыкъ киши келди справка керекли болуп.

- Тукъумунг, атынг? - деп сорду Чонай.

- Бай-Бай-Байкъулланы Бай-Бай-Батыр, - деди ол.

- Сен тилкъаумуса? - деп сейирсинди Чонай.

- Угъай, мен тилкъау тюйюлме. Тилкъау мени атам эди. Ол мени туугъан къагъытымы алама деп ЗАГС-ха баргъанында, анда ишлеген бир жекбаш а метрикагъа атымы атам айтханча жазып къойгъанды, - деди къарамыйыкъ, кючсюнюп.

- Да артда тюзетген этсенг эди уа!

- Къайры тюзетириксе: паспорт, военный билет, партия, профсоюз билетле, ишчи удостоверение, аттестат, диплом..., - деп санады къарамыйыкъ.

- Алай эсе, не этериксе, - деп, Чонай анга излеген справкасын жазып берди.

Къарамыйыкъ аны окъуду да, Чонайгъа:

- Да ЗАГС-да жазгъан «байла» азлыкъ этгенча, сен да алагъа экисин къошуп тураса да?! - деди.

- Алаймы этгенме? Охо, энди аны ючюн справканы жангыдан жаза турмайыкъ. Аланы ким санап айланырыкъды, - деп, Чонай къарамыйыкъны ызына ашырды.

Адыргылыкъ

Бир жол Чонай, ишге бара, бир шуёхуна тюбеди.

- Чонай, нек мудахса былай? - деп сорду ол анга.

- Къатынымдан айырыллыкъ эдим да, аны атама къалай айтыргъа билмей айланама, - деди Чонай.

- Да айт да, къой! - деп, кёл этдирди шуёху.

- Айхай, мени юйдегили болгъанымы атам алыкъа билген да этмейди, - деди ахтына Чонай.

Аузунгу къыс!

Чонай психиатр болуп ишлеген заманында, анга приёмгъа, таягъына да таяна, бир акъсакъ киши киреди.

- Ненгди къыйнагъан?

- Билемисе, дохтур, мен нервиниме. Биреу бир зат айтханлай, лагъымча, къабынып къалама: айтырымы-къайтырымы да билмей. Санга келгенме, болушур эсенг деп.

- Да сен а къабынып къалмай, кеси кесинги сууутургъа кюреш...

- Аузунгу къыс, уллу гыррайт, - деп, саусуз таягъын Чонайгъа кётюрдю. Чонай шум болду.

- Нек тынгылайса? Айт бир зат, тилинг тутулуп къалмагъан эсе!? - деп ёкюрдю саусуз.

Чанай акъ халатыны хуржунундан платогун чыгъарды да, аны аузуна бушукъ этди.

- Айхай, хар ким да сенича акъыллы болса уа, не жарсыу бар эди, - деп, саусуз бойнун буруп, Чонайгъа да къарай, кабинетден акъырын чыгъып кетди, акъсай-акъсай.

Сёзбер

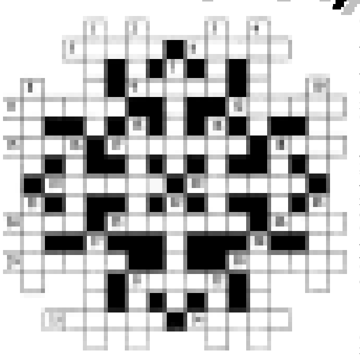

ЭНИНЕ: **1**. Мухаммат файгъамбарны къанатлы аты. **6**. Мирзеу бюртюкню «кёлеги». **9**. Юч аякълы алаша тёгерек столчукъ. **11**. Къызыу табада «ачыудан» чачылгъан нартюх. **12**.Къабындан жийиргеннген жиргенч. **15**. Адамны жашагъан жери. **17**. Сууда бишген нартюх «гыржын». **18**. Уллу аулакъ неда ол тюзде къалгъын деучюдюле. **19**. Жарагъан уллу чабакъ. **20**. Къойну харам этиучюледен бири. **24**. Биреуню ишине чомп болуп болушуу. **25**. Вольный-Ауулну алгъыннгы тауча аты. **26**. Къаллай къолгъа къуш да къонмайды? **29**. Тойда ичирилиучю татлы суу. **30**. Тик жер. **31**. Гюрбежини «ёпкеси». **33**. Иничке чыбыкъладан эшилген «сумка». **34**. Ишчи ат.

ЁРЕСИНЕ: **1**. Ирик болгъунчу. **2**. Бир ишни этерге ант этиу. **3**. Аллай адам кеси айтыр да, кеси кюлюр. **4**. Сылхыр къой. **7**. Жылны онекисинден бири. **8**. Узун, уллу базыкъ къазыкъ. **10**. Арсарлы болуу. **13**. Тилекчи жарлы. **14**. Хыянат анга этилиучюдю. **16**. Манга – калау, санга уа - ол. **18**. Къолла «къуршауу». **21**. Раствор – цемент+... **22**. Алгъын тютюн ичиучю «быргъы». **23**. Чабакъгъа къармакъ. **27**. Жюн халыдан юйде согъулгъан тыш кийим. **28**. Сейир-... **31**. Къызынгдан туугъанны атасы. **32**. Нартюхню къол бла тюйюп жарма этиучю адыр.

Сёзберни **ТОКУМАЛАНЫ Хусейн** жарашдыргъанды.

УЧРЕДИТЕЛЬЛЕ:КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ ПАРЛАМЕНТИ БЛА ПРАВИТЕЛЬСТВОСУ

Баш редактор
АТТАЛАНЫ Жамал

РЕДКОЛЛЕГИЯ:
АЛИКАЛАНЫ Владимир, АППАЙЛАНЫ Музафар (баш редакторну орунбасары), БЕППАЙЛАНЫ Муталип (баш редакторну орунбасары), БИТТИРЛАНЫ Аминат, ТЕКУЛАНЫ Хауа, ТОКУМАЛАНЫ Хусейн, ТОКЪЛУЛАНЫ Борис (жууаплы секретарь).

ТЕЛЕФОНЛА:
Редакторну приёмныйи -**42-63-01**. Баш редакторну орунбасарлары - **42-38-21**, **47-26-22**. Жууаплы секретарь - **42-66-85**.
Секретариат - **40-93-62**. Корректорла - **42-63-52**

РЕДАКЦИЯНЫ БЁЛЮМЛЕРИ:
Жамауат-политика жашауну бёлюмю- **42-67-68,42-24-02.**
Экономиканы бёлюмю - **42-66-73.**
Культураны бёлюмю - **42-75-82.**
Социальный политиканы бёлюмю **- 42-66-76, 47-27-59.**
Жангылыкъланы бла спортну бёлюмю **- 47-26-39, 42-66-71 .**
Письмоланы, рекламаланы эм билдириулени бёлюмю **- 42-37-94.**
Тилманчланы бёлюмю-**47-31-28.** Сурат алыучу бёлюм **- 42-68-72.**
Бухгалтерия**- 42-30-87**
Операторла **- 47-26-28, 42-39-65.**

Редакция авторла бла къагъыт жюрютмейди. Къол жазмалагъа рецензия этилмейди эм ала артха къайтарылмайдыла.
Газетде басмаланнган материаллада айтылгъан оюмла редакцияны оюму бла келишмезге боллукъдула. Алада айтылгъан хар зат ючюн, Россей Федерацияны басманы юсюнден Законуна тийишлиликде, материалланы авторлары кеслери жууаплыдыла.

Редакция авторладан 400 газет тизгинден (машинка бла жазылгъан 5-6 бет) кёпню алмайды.

Газет Басманы эм асламлы информацияны эркинликлерин къоруулау жаны бла Къабарты-Малкъар регион инспекцияда 1994 жылда 14-чю июньда регистрация этилгенди.

Регистрация номер —Н-0066. Индекс - 51532

Газетни басмагъа КъМР-ни Информация коммуникацияла, жамауат биригиулени эм жаш тёлюню ишлери жаны бла министерствосуну компьютер службасы хазыр этгенди.

Газет 1905 жылда Революция атлы республикалы полиграфкомбинатда басмаланнганды, Нальчик шахар, Ленин атлы проспект, 33

Газетлени иелерине тапдырыу ючюн КъМР-ни почта связыны федеральный Управлениясы жууаплыды.
Телефонла: **42-06-51, 42-19-97**

Газетлени розницагъа сатыу ючюн КъМР-ни "Роспечать" акционер обществосу жууаплыды.
Телефон: **42-69-34**

Номерге графикге кёре 19 сагъатда къол салынады. 21.00 сагъатда къол салыннганды.

ГАЗЕТНИ НОМЕРИН ЧЫГЪАРГЪАНЛА:
Тикаланы Фатима - дежурный редактор; Кетенчиланы Зульфия - жууаплы секретарьны орунбасары; Ахматланы Шахида (2-чи бет), Акушуланы Феруза(1-чи бет), Зезаланы Лида (3-4-чю бетле) - корректорла.

Тиражы 3850 экз. Заказ №172

РЕДАКЦИЯНЫ АДРЕСИ:

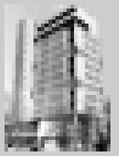

360000, Нальчик шахар, Ленин атлы проспект, 5